

De Waarheidsvriend

Wekelijkse uitgave van de Gereformeerde Bond

43

2022

27 oktober



Reformatie

**Veel christenen
lezen geen Bijbel**

*Reformatie is te typeren als
terugkeer naar het Woord | p. 4*

**Verering voor de
dienes van de Heere**

*Luther noemt Maria
'zalige' jonkvrouw | p. 8*

**Alleen redding
door Christus**

*De eigen weg van Zwingli naar
het reformatorische geloof | p. 10*



4



10



14

In deze uitgave:

Artikelen

Onderzoek spreekt over 'levenslessen en mooie verhalen, maar ook een gesloten boek'		Goud van het Evangelie schitterde in de Reformatie helder	
Christen zonder Bijbel	4	Een mis in Calvijns kerk	12
<i>P.J. Vergunst</i>		<i>P.D. Teeuw</i>	
Hoe het in de Rooms-Katholieke Kerk kwam tot verering van 'de dienaress van de Heere'		Ds. P. van Duijvenboden: Werk van legerpredikant is vergelijkbaar met presentiepastoraat	
Maria, moeder Gods	7	Na de raketaanval	14
<i>H. Liefing</i>		<i>Redactie</i>	
Zwingli spoort ons aan om altijd eerst naar de Heilige Geest te luisteren		Grootouders en geloofsopvoeding (2)	
Helder en zeker	10	Legaten en delegaten	16
<i>W.H.Th. Moehn</i>		<i>Elma Nobel</i>	

Rubrieken

Meditatie		Boekbesprekingen	18, 20
Gods rechtvaardigheid	3	Bondsnieuws	21
<i>J.A.J. Pater</i>		Agenda	21
Column		Kerknieuws	22
Onzekerheid	13		
<i>A. de Muynck</i>			
Cornelis Graafland Centrum			
Een preek nalaten	19		
<i>Kees van Ekris</i>			

Colofon

De Waarheidsvriend
 Officieel orgaan van de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk, 110e jaargang
 website: www.dewaarheidsvriend.nl

Hoofdbestuur
 Ds. J.A.W. Verhoeven, Krimpen aan den IJssel, eerste voorzitter; ds. J.J. ten Brinke, Oud-Beijerland, tweede voorzitter; A. Zwerus, Emst, secretaris; L.P. de Wit, Bergambacht, penningmeester; ds. J.C. Breugem, Hardinxveld-Giessendam; mr. P.C. Knook, Kloetinge; dr. R.W. de Koeijer, Waddinxveen; ds. J. Muller, Bleskensgraaf; ds. P. Nobel, Garderen; ds. J.C. Schuurman, Putten; ds. J.W. Verboom, Apeldoorn; prof. dr. M.J. de Vries, Papendrecht; ds. W.J. Westland, Katwijk aan Zee; ds. M.K. de Wilde, Sommelsdijk.

Algemeen secretaris
 Drs. P.J. Vergunst.

Bureau van de Gereformeerde Bond
 Voor contact met de redactie, nieuwe abonnementen, adreswijzigingen, bezorgklachten, opgeven van rouwadvertenties en de ledenadministratie etc.:
 Kleine Fluitersweg 253
 7316 MX Apeldoorn
 e-mail: info@gereformeerdebond.nl
 tel. 055-5766660
 website: www.gereformeerdebond.nl

Voorlichter
 J. Peters
 tel. 06-12659808
 e-mail: voorlichter@gereformeerdebond.nl

Redactie
 Drs. P.J. Vergunst (hoofdredacteur); M.M.C. van der Wind-Baauw (eindredacteur); ds. C.H. Hogendoorn; dr. G. Leertouwer; ds. J.A.W. Verhoeven.

Advertenties
 Voor advertentiemogelijkheden en tarieven zie: www.dewaarheidsvriend.nl/advertenties
 Advertenties worden aangenomen tot tien dagen voor verschijning.
 Voor alle plaatsingen en informatie (uitgezonderd rouwadvertenties):
 Gert Verweij
 tel. 06-50448359
 e-mail: gertverweij3@gmail.com

Abonnementen
 Prijs: € 49,95 per jaar;
 opgave via het bureau of
www.dewaarheidsvriend.nl/word-abonnee

Productie
 Opmaak: Reprovinci Creative Industries
 Druk: Vellendrukkerij BDU Werkendam
 Gesproken editie: Christelijke Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden, Ermelo

Gesproken editie
 Informatie en opgave:
 Bibliotheekservice Passend Lezen
 Postbus 84010, 2508 AA Den Haag
 tel. 070-33801500
 e-mail: klanten@passendlezen.nl



*Ik ben de Weg,
 de Waarheid en
 het Leven.*

Johannes 14:6

Gods rechtvaardigheid

Want ik schaam mij niet voor het Evangelie van Christus; want het is een kracht van God tot zaligheid voor ieder die gelooft, eerst de Jood, en ook de Griek. Want de rechtvaardigheid van God wordt daarin geopenbaard uit geloof tot geloof; gelijk geschreven is: Maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven.

Romeinen 1:16-17

Tekst: ds. J.A.J. Pater

Redelijk aan het begin van zijn brief aan de Romeinen schrijft Paulus dat hij zich niet schaamt voor het Evangelie. Is het niet vreemd dat hij dit schrijft? Want waarom zou je jezelf voor het Evangelie schamen? De boodschap van het Evangelie is toch het mooiste wat er is?

Evangelie betekent goed nieuws. Het is het goede nieuws dat God Zijn Zoon in deze wereld heeft gezonden om zondaren met Zichzelf te verzoenen. Waar wij mensen, niemand uitgezonderd, van God zijn afgevallen en schuldig staan voor Hem, daar kwam de Heere Jezus om die schuld op Zich te nemen. Hij verzoende die schuld door te sterven aan het kruis. Wie in deze Zoon van God gelooft, mag in die verzoening delen. Wat een wonder! Beter nieuws is er toch niet? Wie kan daar nu bezwaar tegen hebben?

Ergernis en dwaasheid

Maar wat blijkt in de praktijk? Mensen hebben totaal geen interesse in deze boodschap. Ze menen er geen belang bij te hebben. Wat is dat erg! Ze zien en beleven zichzelf niet als zondaar. Ze beseffen ook niet dat ze verantwoording schuldig zijn aan God voor alles wat ze denken, doen en laten. U en jij beseft dit toch wel?

Ook als mensen wel iets beseffen van hun verantwoordelijkheid tegenover God, dan blijkt het Evangelie echter alsnog op tegenstand te stoten. Paulus schrijft in zijn eerste brief aan de Korinthiërs dat de gekruisigde Christus voor de Joden een ergernis is en voor de Grieken een dwaasheid.

De Joden ergeren zich. Waarom? Omdat zij een Messias verwachtten Die komt met heerlijkheid en een vreedelijk sticht op aarde. Een Messias Die als een door God vervloekte sterft aan het kruis, daar kunnen ze helemaal niets mee. Voor de Grieken, de heidenen, is de Gekruisigde een dwaasheid. Dat een god zichzelf zou openbaren in de dood van een Joodse jonge man aan een kruis, een gruwelijk martelwerktuig, dat Hij daarna ook nog eens op zou staan uit de dood? Je bent wel dwaas als je dat gelooft.

Overwonnen tegenstand

Na 2000 jaar is er nog niets veranderd. Om te geloven dat de zaak van onze gescheidenheid van God is af-

gehandeld in de dood van Christus aan het kruis en in Zijn opstanding uit de dood; dat wij alleen door het geloof in Hem rechtvaardig kunnen zijn voor God; dat wij buiten Hem onder Gods rechtvaardige toorn zijn en blijven en voor eeuwig verloren zullen gaan; het is en blijft een dwaasheid en ergernis.

Het wonder is dat de Geest van God deze tegenstand overwint. Hij zorgt dat mensen die het Evangelie horen, tot geloof en tot bekering komen. Wie in de Heere Jezus gelooft, die ervaart dat het Evangelie kracht van God is tot zaligheid.

Paulus legt dat uit in vers 17. De kracht van God zit daarin dat de rechtvaardigheid van God in het Evangelie geopenbaard wordt. God maakt in het Evangelie bekend hoe wij weer recht kunnen staan tegenover God.

Luthers ontdekking

Dit was de grote ontdekking van Luther. De uitdrukking 'rechtvaardigheid van God' was voor hem altijd een donderslag in zijn geweten. Hij schrok als hij die woorden hoorde. Als God rechtvaardig is, dan moet Hij mij straffen. Maar nu schrijft Paulus hier dat de rechtvaardige door het geloof zal leven. Luther raadpleegde Augustinus en door Gods genade ging hem toen een licht op.

In zijn eigen woorden: 'Als wij als rechtvaardigen door het geloof zullen leven, en de gerechtigheid van God zalig maakt ieder die gelooft, dan is die rechtvaardigheid niet onze verdienste, maar Gods barmhartigheid.' Luther begreep nu dat de gerechtigheid van God, de gerechtigheid is waardoor wij rechtvaardig en zalig worden door Christus. Door het geloof beleefde hij de kracht van het Evangelie.

Kennen wij die kracht ook? Heeft u heel persoonlijk ontdekt dat bij u alle gerechtigheid die voor God kan bestaan, ontbreekt? Zolang we dat niet ontdekt hebben en niet voor waar willen hebben, dan is er bij u en mij geen plaats voor Gods gerechtigheid, dan is er geen plaats voor de Gekruisigde. Dan blijft Hij voor ons een ergernis en dwaasheid. Maar waar je dit ontdekt, daar mag je alles vinden in de Heere Jezus als de Gekruisigde. Wat is het Evangelie een kracht van God tot zaligheid! ■



Ds. J.A.J. Pater
is predikant van de
hervormde gemeente
te Doornspijk.

*Onderzoek spreekt over 'levenslessen en
mooie verhalen, maar ook een gesloten boek'*

Christen zonder Bijbel

*In Nederland en Vlaanderen is er een grote groep christenen die
de Bijbel niet of nauwelijks als bron voor hun geloof ervaart.*

Een klein percentage van de christenen leest uit de Bijbel. Een opvallende uitkomst is dit uit onderzoek. Als je deze ‘onmogelijkheid’ goed tot je door laat dringen, is het tijd voor bezinning en beleid in kerk en gezin.

Tekst: P.J. Vergunst

‘Elke dag’ – dat is het antwoord van slechts 15,3 procent van Nederlandse christenen op de vraag of ze de Bijbel lezen. Ik dacht even aan Jeroen, de dertiger die een enkele week geleden op de camping naast me stond. Hij vertelde christen te zijn, maar hij wist eigenlijk niet ‘of er wel iets was.’ Voor Jeroen ging dat samen. De vage typering van een lichte vorm van religiositeit raakte me. Voor veel christenen in ons land gaat iets anders samen: je christen noemen en niet of nauwelijks uit de Bijbel lezen. We hebben het hier niet over gelovigen elders in de wereld die analfabeet zijn en moeten leven van het gehoorde Evangelie, over mensen voor wie in hun armoede geen Bijbel beschikbaar is. Nee, we spreken over Nederlanders die over een keur aan vertalingen kunnen beschikken en voor wie als christen het bijbelgebruik zeer beperkt is. Het is alsof je van je geliefde houdt, maar nauwelijks naar haar luistert, niet geïnteresseerd bent in zijn of haar stem, alsof haar mening er niet toe doet.

Kerkelijke deelname

Veel onderzoek naar kerkelijkheid of godsdienstigheid wordt door het Sociaal en Cultureel Planbureau uitgevoerd, representatief onderzoek onder alle Nederlanders. Denk aan de uitvoerige studie uit 2018, ‘over kerkelijke deelname en christelijke geloofsvigheid’. Blij word je er meestal niet van, omdat zinnen als deze domineren: ‘Vergeleken met andere Europese landen kent Nederland een hoog percentage buitenkerkelijken’, ‘Over de hele linie boetten kerken in aan gezag, bindingskracht en populariteit’, ‘Het geloof dat er een persoonlijke God bestaat, dat Christus Gods Zoon is, dat de Bijbel het Woord van God is, dat er een leven na de dood is: op alle fronten erodeert de steun voor de christelijke geloofstraditie’ – en tegelijk zijn er vonkjes van hoop, want ‘binnen de kerken gaat de jeugd het geloof in allerlei opzichten steeds meer omarmen.’

De realiteit van de kandelaar (de gemeente) die weggenomen wordt (Openb.2:5), is in het Nieuwe Testament aanwezig en de voelbare spanning erover maakt dat het appèl om te volharden klinkt. Volharding hoort bij het christenleven na Pinksteren, in het einde van de tijden.

Een gesloten boek

Bij onderzoek binnen de kerken, onder de christenen zelf, mogen we op andere uitkomsten rekenen. Om die reden schudt het onderzoek van het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap van vorige maand ons

wakker. Alleen de titel al geeft te denken, ‘Levenslessen en mooie verhalen, maar ook een gesloten boek’. Voor het eerst is dit onderzoek in Vlaanderen uitgevoerd, waarbij de uitkomsten vergeleken zijn met eerder onderzoek in Nederland.

We lezen dat zestig procent van de volwassen Vlamingen zich tot het christendom rekent, maar dat slechts een op de vijf van hen de Bijbel leest. Bijna de helft leest de Bijbel nooit (47 procent) of sporadisch (20 procent). Onder de motieven van degenen die het Woord wél lezen, scoort ‘geestelijke rust vinden in een hectisch leven’ het hoogst, gevolgd door ‘(meer) mensen kunnen vergeven’. Dat laatste tekent onze tijd, zowel het jachtige van elke dag als het gepolariseerde van opvattingen.

Het leven hebben

Als mensen de Bijbel niet lezen, ontdekken ze uiteraard niet wat hét motief is om Gods Woord te openen: ‘opdat u gelooft dat Jezus de Christus is, de Zoon van God, en opdat u, door te geloven, het leven zult hebben in Zijn Naam’ (Joh.20:31). In Hem schenkt de Vader eeuwig leven aan ieder die gelooft, en daartoe moet de Bijbel geopend en haar boodschap verkondigd worden. In de Reformatie ontdekten we dat met kracht.

De titel van het rapport komt uit de hoeveelheid reacties van mensen die de Bijbel wel lezen, omdat het hun hoop geeft, omdat er levenslessen door aangereikt worden. Interessant is dat christenen die de Bijbel niet lezen, dit niet nalaten omdat dit Boek moeilijk te begrijpen is of omdat ze negatieve associaties bij de Bijbel hebben. Ze ervaren een gebrek aan aanleiding om de Bijbel te lezen en menen dat dit Boek voor hun leven niet relevant is.

Kansen

Wordt de uitkomst uit Vlaanderen met ons land vergeleken, dan is het enerzijds dat Nederlanders vaker de Bijbel lezen om God te leren kennen, terwijl anderzijds in beide landen er een grote groep christenen is die de Bijbel niet of nauwelijks als bron voor hun geloof ervaart.

Gelukkig brengt het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap niet alleen het bijbelgebruik in kaart. Het wil vanuit de in Mattheüs 4 verwoorde overtuiging (‘De mens zal niet alleen van brood leven, maar van elk woord dat uit de mond van God komt’) naar kansen blijven zoeken om de ‘hoopvolle boodschap van de Bijbel bij de mensen van nu te brengen.’ »

Een onderzoek als dit is er voor ons uiteraard niet alleen om kennis van de uitkomst te nemen en een bijpassende emotie te ventileren. Dat veel christenen weinig de Bijbel lezen, mag leiden tot onderling gesprek, een bezinning waarin ook opbouwende voorstellen gedaan worden.

Motivatie en discipline

Opvallend is dat er in (orthodox-)christelijk Nederland veel aandacht besteed wordt aan een betrouwbare en verstaanbare bijbelvertaling, aan het uitgeven van dagboeken bij de Bijbel, aan bijbelstudieboekjes en vergelijkbare mooie initiatieven. Daarnaast is er de Bijbelvereniging, opgericht om bijbels te verspreiden in hotel en gevangenis, in vakantie-woning en ziekenhuis. Bijbelleesroosters zijn er ook, onder andere bedoeld om in een bepaald tijdsbestek de Bijbel door te lezen. Er is zelfs een 'One Minute Bijbel,' bedoeld voor mensen die dagelijks in één minuut iets uit het Woord willen lezen, een uitgave die gelukkig ook verdiepende elementen bevat.

Hoe dan ook, op motivatie om de Bijbel te openen komt het aan, motivatie en discipline. Dat betekent dat een gezamenlijke roeping gezien moet gaan worden, een roeping voor gezinnen en families, voor kerkenraad, catechese en jeugdwerk, voor de christelijke school eveneens. Een godsdienstige ontwikkeling bij een open Bijbel loopt schade op als jeugdwerkers bang zijn om te lang met de Bijbel bezig te zijn, 'omdat de jongeren heel de dag op school zaten en nu willen ontspannen'. De geloofsontwikkeling kan niet op gezonde wijze plaatshebben als er in families wel een cultuur is van gamen, maar niet van lezen. Het vertellen van de daden van de HEERE zal gefrustreerd worden als de christelijke school het bijbelverhaal geen prioriteit blijft geven, als leerkrachten zo weinig in hun eigen bagage hebben dat ze niet verder komen dan het voorlezen van een bijbelse geschiedenis. Ondertussen gaat het op de scholen meer dan ooit om lesonderwijs, nu laaggeletterdheid en functioneel analfabetisme (van jongeren) een maatschappelijk verschijnsel geworden zijn.

Reformatie

Over een enkele dag herdenken we opnieuw de Reformatie, die te typeren is als een terugkeer naar het Woord van God. De Reformatie zag het Woord als hét instrument om de kerk te hervormen, om mijn leven te vernieuwen. Het unieke gezag van de Bijbel, omdat God hierin spreekt en omdat het Woord de bron en het fundament van de kennis van God is, maakt dat de Bijbel in zijn kostbaarheid uniek is.

In onze gezinnen begint dit, bij het verlangen van ons hart dat God Zijn genade toont in ons huis. Ik denk aan de brochure die Nieske Selles-ten Brinke eerder dit jaar schreef en die als bijlage bij *De Waar-*



P.J. Vergunst
is hoofdredacteur
van *De Waarheids-*
vriend.



heidsvriend verzonden is, waarin ze ervoor pleitte om het Evangelie thuis zichtbaar te maken, zodat de Bijbel op elk moment van de dag binnen handbereik is. 'Je kunt bijbelteksten printen en ophangen of de Bijbel op tafel leggen. Vul je hart, je huis en je hoofd met woorden van God. Hij zal het zegenen.' Dat discipline en een investering in tijd hierbij horen, is duidelijk.

Zo leren we kinderen dat de HEERE als de God van het verbond in de Bijbel spreekt. Het 'zegt de HEERE' komt in het kleine bijbelboek Maleachi alleen al 24 keer voor. Jezus leerde ons dat hemel en aarde voorbij zullen gaan, 'maar Mijn woorden zullen zeker niet voorbijgaan'. Met toekomst heeft de Bijbel alles te maken.

Kerkenraad

Wijs is de kerkenraad die over de resultaten van dit onderzoek enige tijd spreekt. Wat herkennen we ervan onder ouder en jonger? En hoe investeren we in een tijd van beamers in de eigen Bijbel tijdens de eredienst, hoe leren we de jongsten in het jeugdwerk hun Bijbel gebruiken en hoe reiken we de ouderling handvatten aan om bij alleengaanden en in gezinnen over het gebruik van de Bijbel te spreken? Het is niet lang geleden dat studentenwerker Bram van Putten schreef dat de kerk en de kring voor jongvolwassenen belangrijker worden voor de kennis van de Bijbel, zodat het nodig is daar heel de Bijbel te openen, juist omdat 'het grote verhaal dat de Bijbel vertelt' onbekender wordt.

Tot slot, laten we veel dānken voor de Bijbel, voor een God Die spreekt. En laten we onze positieve ervaringen met de Bijbel met onze naasten delen. 'Wat voor het vee de wei is, voor de mens de woning, voor de vogel het nest en voor de gems de rots - dat is voor de gelovige de Heilige Schrift.' (Maarten Luther) ■

Hoe het in de Rooms-Katholieke Kerk kwam tot verering van 'de dienares van de Heere'

Maria, moeder Gods

Kerkhervorming. Maarten Luther. Misstanden in de kerk, inclusief de Mariaverering, die worden ontmaskerd en aangepakt. Maar wordt met al het badwater ook de plaats die Maria zou moeten innemen, niet weggespoeld? Dat Maria geen gewone vrouw was, wordt vanuit de Bijbel wel duidelijk.

Tekst: ds. H. Liefting

Elizabeth riep, toen ze Maria begroette, vol verwondering uit: 'Gezegend ben je onder de vrouwen (...) En zalig is zij die geloofd heeft...' Toen de engel Gabriël de geboorte van de Heere Jezus aankondigde aan Maria, noemde hij haar 'begenadigde'. En de gezegende onder de vrouwen, 'want u hebt genade gevonden bij God'. En Maria? Ze is een en al gewilligheid en noemt zich 'de dienares van de Heere'. Vol vertrouwen verlaat ze zich op Gods woord. En wat te denken van het Magnificat, de lofzang die Maria aanheft? 'Want zie, van nu aan zullen alle geslachten mij zalig spreken.' En dat mogen wij ook doen. Niet alleen omdat de Heere grote dingen aan haar gedaan heeft en omzorg naar de nederige staat van Zijn dienares, maar ook omdat ze de woorden van Jezus, Die niet alleen haar zoon, maar ook haar Zaligmaker was, bewaarde.

'Zalige' jonkvrouw

Toch was het niet Luthers bedoeling om met het rooms-katholieke badwater ook de eerbied voor Maria weg te spoelen. Hij schildert haar als voorbeeld voor alle gelovigen. Aanvankelijk dacht hij zelfs dat het aanroepen van Maria niet verkeerd was. Herhaaldelijk stelt hij haar tot voorbeeld voor anderen. Hij noemt haar 'hooggeprezen' of 'zalige' jonkvrouw. En 'de tere moeder van Christus'. Bovendien preekte hij graag op Mariafeesten en stimuleerde hij het om dagelijks haar lofzang, het 'Magnificat', te zingen. Hij heeft zelfs een boek aan haar lied gewijd. Wel wijst Luther er duidelijk op dat we haar niet zalig spreken vanwege haarzelf, maar omdat de Heere op haar neerzag. In het Magnificat schrijft hij dat Maria zich niet op haar maagdelijkheid, noch op haar deemoed beroemde, maar alleen op het genadige zien van God. 'Alleen daarom, dat God haar heeft aangekeken, zal men zeggen: zij is zalig.'

'Precies zoals wanneer een vorst een arme bedelaar de hand reikt, dan is niet de nietigheid van de bedelaar, maar de goedheid van de vorst te prijzen.'

Verder schrijft hij: 'Die holle zwetsers hoort zij niet graag, die veel preken en schrijven over haar verdienste. Zij willen daarmee hun eigen, grote kennis ten toon spreiden en zien niet dat ze (...) de genade van God kleiner maken. Want zoveel als men haar aan waarde en verdienste toeschrijft, zoveel breekt men af aan Gods genade.'

Ook andere reformatoren prezen Maria als begenadigde en gezegende onder de vrouwen. Calvijn noemt haar 'heilige maagd', maar stelt tegelijkertijd dat hij, met verwerping van alle menselijke vondsten, alleen de weldaden Gods in haar tentoongespreid wil roemen. Ook onze geloofsbelijdenis spreekt zich over Maria uit en noemt haar 'de gelukzalige maagd'. (NGB art. 18).

Kerkvaders

Toch zijn er tijden geweest waarin Maria een hogere plaats werd toebedeeld. Al in de tijd van de Vroege Kerk begon dat. Justinus Martyr (de Martelaar) wees er in de tweede eeuw op dat Genesis 2 en 3 met Lukas 1 en 2 zouden corresponderen. Maria zou dan de nieuwe Eva zijn. Net zoals Paulus in Romeinen 5 Christus tegenover Adam stelt. Eva was ongehoorzaam, Maria een en al gehoorzaamheid.

De kerkvader Irenaeus van Lyon heeft deze gedachte verder uitgewerkt. Zoals Jezus de Middelaar is, zo vertoont Maria trekken van een soort 'middelares'. Maria zou haar medewerking aan de verlossing van Christus hebben verleend.

Origenes doet er in de derde eeuw nog een schepje bovenop. Hij kent haar, vanuit de nederigheid in het Lukas-evangelie, allerlei deugden toe. Door haar gerechtigheid, matigheid, moed, wijsheid, zachtmoedigheid en zelfverloochening zou ze een voorbeeld zijn voor alle christenvrouwen.

Al deze geluiden komen tot een climax op het concilie van Nicea in het jaar 431. Daar krijgt Maria de titel 'Theotokos' – moeder Gods. Oftewel: zij die God gebaard heeft. Deze benaming heeft de verering van Maria erg gestimuleerd.

Aandeel in herstelwerk

In de hoge Middeleeuwen heeft Bernardus van Clairvaux de verering van en devotie rond Maria een verdere impuls gegeven. Deze middeleeuwse theoloog was erg geliefd bij Luther. De reformator citeerde in



zijn werken het meest Augustinus, maar op de tweede plaats kwam ontegenzeggelijk Bernardus. Heel vaak lezen we in Luthers Latijnse werken: 'Bernardus dixit' ('Bernardus zei'). Hij werkte de visie van genoemde kerkvaders verder uit in een knap bouwwerk, waarvan het fundament echter niet deugde.

Volgens Bernardus 'hebben één enkele man en één enkele vrouw ons geschaad, doch God zij dank, door één enkele man en één enkele vrouw is niettemin weer alles hersteld en zelfs met woekerwinst van genaden.' Uit de oude Adam maakte God voor ons een nieuwe, en 'Eva herschiep Hij tot Maria'. Een nieuwe Eva. 'Moeder van alle levenden.'

'Voorzeker Christus kon ons genoeg zijn, ja ook nu is al onze genoegzaamheid uit Hem. Maar voor ons was het niet goed dat de man alleen zou zijn. Het paste beter dat beide geslachten betrokken zouden worden in ons herstel, daar beiden aandeel hadden in onze verderving.'

En zeker, de Middelaar tussen God en mensen was Jezus, maar de mensen hadden ontzag voor Zijn goddelijke majesteit. Daarom moest 'de gezegende onder de vrouwen' ook een aandeel hebben in het herstelwerk. 'Niets in haar is gestreng, niets is afschrikwekkend, zij is geheel zoet en biedt aan allen melk en schapenwol...'

Meegeleden

Maria zou, door haar eenheid met Christus, zelfs met Hem meegeleden hebben. Jezus stierf naar het lichaam, maar zij stierf mee naar het hart op Golgotha. Haar lijden, dat al begon bij haar jawoord aan de engel, zou deel hebben uitgemaakt van het verlossende lijden van Christus.

Bernardus gaat zelfs zover dat hij Maria 'Middelares' noemt, die staat tussen twee partijen, namelijk tussen God en mensen, om beiden met elkaar te verzoenen. Ze zou onze Voorspreekster bij Christus zijn, want de Zoon zal de Moeder verhoren, en de Vader zal de Zoon verhoren. Verder zou ze uitdeeler van alle genaden en ladder der zondaars zijn. Om mensen tot God te leiden. 'Door U (Maria, HL) is de hemel bevolkt en de hel ontruimd, door U zijn de puinen van het hemelse Jerusalem weer opgebouwd en is aan de armen, die ernaar smachtten, het verloren leven wedergegeven.'

Hoe hoog iemand als Luther Bernardus ook had, in diens mariologie is hij hem terecht niet gevolgd.

Medeverlosseres

Bernardus en anderen benadrukten dat wij mensen iemand als Maria nodig hebben, om ons niet rechtstreeks tot de strenge Jezus te hoeven wenden. Zijn grootheid en majesteit zou ons te veel afschrikken.

In 1854 stelde de Rooms-Katholieke Kerk het dogma van Maria's onbevleete ontvangenis op. Schilderij: De onbevleete ontvangenis, door Giovanni Battista Tiepolo, 1767-1769.

Grignon de Montfort (een Frans, rooms-katholiek priester en ordetichter van de Montfortanen) beweerde rond 1700 dat wij een bemiddeling bij de Middelaar nodig hebben, omdat Hij God is en wij in onszelf niet zuiver genoeg zijn om tot Hem te naderen. Die middelares zou Maria zijn. Christus zou Zich altijd liefderijk laten overwinnen door de boezem, de schoot en de smekingen van Zijn allerdierbaarste Moeder.

In de negentiende en twintigste eeuw heeft de Rooms-Katholieke Kerk een tweetal dogma's, officiële leerstukken, over Maria opgesteld. In 1854 was dit het dogma van Maria's onbevleete ontvangenis. Er zou geen enkele smet van erfschuld aan haar kleven. De beslissing hiertoe was eigenlijk al in het einde van de Middeleeuwen genomen, maar werd nu pas officieel vastgesteld. Het tweede dogma was dat van Maria's tenhemelopneming met lichaam en ziel, in 1950. Prof. Arnold Huijgen noemt in zijn studie over Maria beide leerstukken bedrijfsongevallen. In 1987 noemt paus Johannes Paulus II Maria maar liefst zesmaal medeverlosseres in zijn encycliek *Redemptoris Mater* (Moeder van de Verlosser). Hier moet wel bij vermeld worden dat paus Benedictus XVI, die een groot theoloog is, zich duidelijk heeft

uitgesproken tegen het gebruik van de titel 'medeverlosseres'.

Onverdiend geschenk

Prachtig hoe de synode van de Nederlandse Hervormde Kerk in haar 'herderlijk schrijven' reageerde op het dogma uit 1950: 'Maar het geloof, dat alleen oog heeft voor de onverdiende toewending van Gods genade, laat geen ruimte over om daarnaast ook nog degene te roemen die het onverdiende geschenk heeft aangenomen.' Te midden van alle aandacht die er voor Maria is, wordt vaak vergeten dat Jezus op de bruiloft te Kana tot Zijn moeder zei: 'Vrouw, wat heb Ik met u *te doen?*' Door deze woorden sneed Jezus met het zwaard van het Woord de bloedband tussen Hem en Zijn moeder, radicaal door. Maria moet haar moederlijke invloed op geen enkele wijze bij Hem aanwenden. Het is Zijn voedsel de wil van Zijn Vader te doen en Zijn werk te volbrengen.

Ik eindig met onze geloofsbelijdenis. Daarin lezen we dat we ons niet moeten laten verschrikken door de grootheid van de Middelaar Die de Vader ons gegeven heeft. 'Want er is niemand, noch in de hemel noch op de aarde, onder de schepselen, die ons liever heeft dan Jezus Christus.' (art.26). Waarvan akte! ■



Ds. H. Liefting
uit Gouda is emeritus
predikant.

Het RD levert mij 's avonds
de juiste kant van het verhaal.

Cor Willem | Uitvoerder bouw

rd
reformatorisch
dagblad

De een leest graag persoonlijke verhalen, de ander zoekt verdieping bij het nieuws. Maar allemaal hebben we behoefte aan goede, evenwichtige en eerlijke informatie. Aan zicht op het Bijbelse perspectief in ons bestaan.

Het RD wil helpen verder te kijken dan jezelf.

RD, de krant voor het hele verhaal.

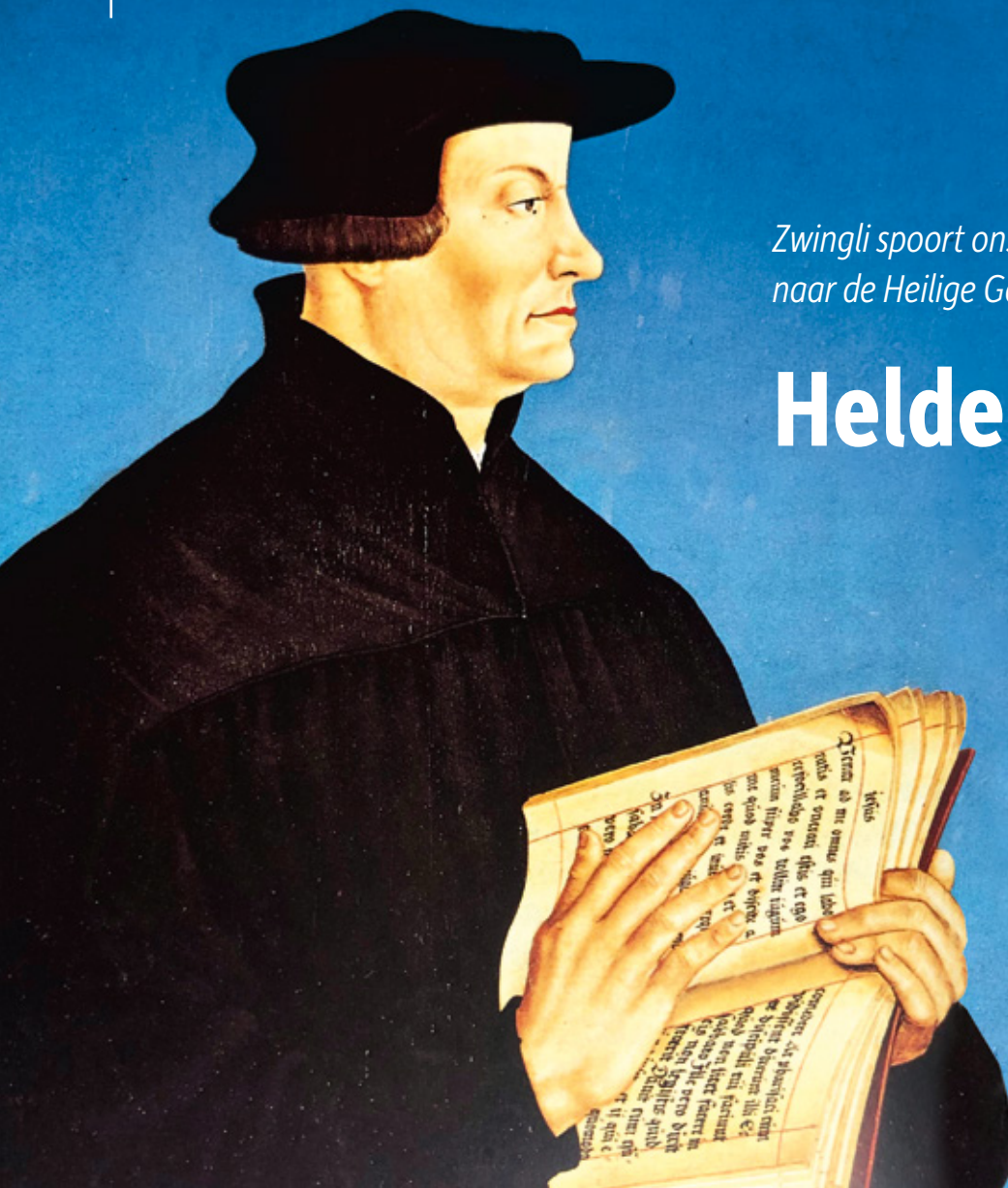
Scan mij



Het RD is er ook voor jou.

Ga naar rd.nl/waarheidsvriend

Ontdek het RD 4 weken lang vanaf 4 euro.



Zwingli spoort ons aan om altijd eerst naar de Heilige Geest te luisteren

Helder en zeker

De reformator Zwingli benadrukt in zijn boek 'Over de helderheid en zekerheid van Gods Woord' onder andere dat niet de meerderheid bepaalt wat waar is, maar Gods Geest.

Bij Zwingli laat zich het moment van zijn wending tot het reformatorische geloof moeilijk precies vaststellen. Hij is een eigen weg gegaan en door het bestuderen van de Schrift tot het inzicht gekomen dat alleen door Christus er redding is.

Tekst: dr. W.H.Th. Moehn

Zijn eerste reformatorische geschrift verscheen vijfhonderd jaar geleden, op 16 april 1522: *Over het kiezen en de vrijheid van de spijzen*. Hij laat daarin zien dat de vastengeboden berusten op menselijke inzettingen. Een aantal inwoners van Zürich breekt in de aanloop naar Pasen bewust met het vasten en eet toch vlees. Zwingli beroept zich op de vrijheid van een christen om al dan niet te vasten. In de kerk is er maar één autoriteit: het Woord van God, waaraan alles getoetst moet worden. Hij heeft ontdekt dat de uitleg die de inhoud van de Schrift vergeestelijkt, de praktische toepassing van de boodschap blokkeert. Het gaat om de eenvoudige uitleg van de woorden.

In hetzelfde jaar schrijft hij een boek over de onweersaanbare kracht van Gods Woord, *Over de helderheid en zekerheid van Gods Woord*. Hier volgt een fragment uit dit boek.

Door de Vader getrokken

Wanneer je door God geroepen wordt, zeg je: 'Hoe moet ik me voorbereiden, zodat ik vast en zeker Zijn genade ontvang?' – Mijn antwoord luidt dan: Stel al je vertrouwen op de Heere Jezus Christus, dat wil zeggen: Wees ervan overtuigd dat Hij voor ons geleden heeft en in eeuwigheid onze verzoening bij God is (1 Joh.2:2). Zodra je dat gelooft, mag je van jezelf weten dat je door God getrokken bent. Want wat je beschouwde als je eigen werk, is in werkelijkheid het werk van de Heilige Geest, Die in het verborgene in je werkt. Want Jezus zegt: 'Niemand komt tot Mij, tenzij dat de Vader Die in de hemel is, hem trekt.' (Joh.6:44) Luister goed, wanneer je Hem zoekt, vindt en je aan Hem vastklampt, ben je door de Vader getrokken. Anders zou je niet tot Hem kunnen komen.

Bewijsvoering

Het juiste zicht op deze bewijsvoering heb ik lange tijd gemist, omdat de vertegenwoordigers van de menselijke leerstellingen verklaren: 'Het is waar, men moet de evangelische leer, die immers door God is geïnspireerd en onderwezen, boven alle andere leerstellingen respecteren.' Zo ver zijn ze gekomen; God zij geprezen! 'Maar,' vervolgen ze, 'we begrijpen het Evangelie niet op dezelfde wijze. Welnu, als er een tegenstrijdigheid ontstaat tussen uw inzicht en het mijne, hebben we een rechter nodig die de macht heeft om degene van ons die zich vergist, het zwijgen op te leggen.'

Dit brengen zij zo naar voren, om het verstaan van Gods Woord aan het menselijke inzicht te onderwerpen. Dan kan iedereen die het Evangelie predikt, berispt worden en aan de leiband gehouden door een Kajafas of Annas. Terwijl Paulus eist dat al ons inzicht, denken en onderzoek aan God onderworpen moet zijn (vgl. 2 Kor.5:10), willen zij Gods gedachten opsluiten in de gevangenis van het menselijk oordeel. Let nu op onze reactie! Versta allereerst onder het Evangelie niet alleen wat Mattheüs, Markus, Lukas en Johannes hebben geschreven, maar alles wat God ooit aan de mensen bekend heeft gemaakt, alles wat Zijn wil aan hen bekend en duidelijk heeft gemaakt. Maar Hij is ÉÉN, en is een Geest van eenheid, niet van tweedracht, waaruit volgt dat Zijn woorden een ware en eenvoudige betekenis hebben, hoezeer wij ze ook verdraaien.

Dwaling

Hier vraag ik u om Gods wil niet boos te zijn, wanneer ik uw aandacht vraag voor een dwaling die velen hebben geleerd. De meeste mensen die vandaag de dag het Evangelie bestrijden, doen alles in het geheim – ze durven het niet in het openbaar te doen – om deze dwaling te begaan. Hun woorden luiden: 'Niet alles staat in het Evangelie; er is veel goeds waaraan in het Evangelie nooit gedacht is.' O, jullie zwetsers! Zulke mensen kennen of lezen het Evangelie niet en pikken de woorden eruit zonder rekening te houden met de context waarin ze staan en buigen de woorden naar hun hand. Niet anders dan iemand die een bloem zonder wortels oppakt en er een bloementuin mee wil aanleggen. Er komt niets van terecht. Hij moet de kluit met de wortels planten. Op dezelfde manier moet het Woord van God in zijn aard worden gelaten, en dan zal het in u en mij dezelfde zin doen ontstaan.

Zij die zich op deze wijze vergissen, kunnen gemakkelijk worden overwonnen; zij hoeven slechts naar de bron te worden teruggedleid. Maar ze komen daar niet graag. Sommigen zitten zo diep in de ezelshuid van de dwaasheid dat zij, wanneer zij op de eenvoudige, natuurlijke betekenis gewezen worden en zij niets kunnen zeggen als antwoord, niettemin zeggen dat een tekst pas op die manier verstaan mag worden, wanneer de kerkvaders hebben besloten

dat hij zo moet worden begrepen. Want in ieder geval begrijpen velen een tekst beter dan iemand alleen of slechts sommigen.

Meerderheid bepaalt niet

Dan antwoord ik: Als dat zo is, moet Christus een leugenaar zijn, want de hele menigte van priesters was een andere mening toegedaan, en Hij stond alleen. Maar laten we ons er ver van houden Hem een leugenaar te noemen! Evenzo zouden de apostelen zich vergist hebben, want hele steden en landen stonden tegen hen op. Zelfs vandaag zijn er tien keer meer ongelovigen dan gelovigen. Betekent dat dat hun mening dus juist moet zijn en de onze onjuist, alleen omdat zij in de meerderheid zijn? Nee! Laat die gedachte varen! De meerderheid bepaalt niet wat de waarheid is.

Wat zullen we nu doen? Onze controverse is nog niet beslist. Ja, ik denk dat het zeker is dat pausen en concilies zich vaak hebben vergist, vooral Anastasius en Liberius in de Ariaanse controverse. Geef je dat toe? Ja, dan is de zaak opgelost en onze discussie beslist. Want je moet toegeven: als ze eerder fout waren, valt te vrezen dat ze zullen blijven dwalen. Je kunt ze niet zomaar met een gerust hart vertrouwen.

Ondubbelzinnig

Men kan er niet veilig en met een gerust hart op vertrouwen. Als we dit toegeven – want 'alle mensen zijn leugenaars' (Ps.116:11), bedriegen en worden bedrogen – dan zullen we uiteindelijk niemand anders dan God vinden, Die ons de waarheid zo zeker en ondubbelzinnig kan leren dat alle twijfel is weggenomen. U vraagt: 'Waar kan ik Hem vinden?' – Ik antwoord: 'Zoek Hem in je binnenkamer, zoals Mattheüs 6:6 schrijft, en vraag Hem daar in de stilte! Hij ziet je en zal je het begrip van Zijn waarheid geven. Want altijd, zoals we in het voorgaande duidelijk hebben betuigd, kunnen we de betekenis van Gods woorden nergens beter leren dan van Hemzelf, van wie ze afkomstig zijn, Die alleen waar is, zelfs de Waarheid zelf.' [...] Hoe moet je dan met de Schrift omgaan? Op de volgende manier: Als je iets wilt weten en erover wilt spreken, zeg dan tegen jezelf: Voordat ik ergens over wil oordelen of me iets wil laten uitleggen door andere mensen, zal ik eerst luisteren naar wat de Heilige Geest erover te zeggen heeft met Psalm 85:9: 'Ik zal horen wat de Heere God tot mij zal spreken.' Smeek met toewijding om Gods genade, om u Zijn Geest en verstand te geven, zodat u niet uw eigen mening begrijpt, maar de Zijne. Maar vertrouw erop dat Hij u het juiste inzicht zal geven, want alle wijsheid komt van de Heere God. Wend je met dat vertrouwen tot de Schrift. ■

Bron: Huldrych Zwingli, *Over de helderheid en zekerheid van Gods Woord*, 1522, blz. 373-377. Vertaling: dr. W.H.Th. Moehn



Dr. W.H.Th. Moehn is bijzonder hoogleraar Geschiedenis van het gereformeerd protestantisme vanwege de Gereformeerde Bond aan de Protestantse Theologische Universiteit (vestiging Amsterdam) en predikant van de hervormde wijkgemeente Grote Kerk te Hilversum.

Goud van het Evangelie schitterde in de Reformatie helder

Een mis in Calvijns kerk

Het was een opvallend bericht, enkele maanden geleden. 'Eerste mis in 'Calvijn kathedraal' sinds de Reformatie'. Na bijna vijf eeuwen werd er voor het eerst een rooms-katholieke mis uitgevoerd in de bekende Saint-Pierre kathedraal van Calvijn. Historisch, zo werd het door veel media genoemd.

Tekst: ds. P.D. Teeuw

De kerk bleek die avond te klein, mensen moesten naar huis worden gestuurd. De mis werd door 1500 mensen bijgewoond.

Deze maand staat de datum van 31 oktober weer op de kalender. Hoewel de laatste jaren steeds meer overschaduwd door Halloween, blijft het de dag die protestanten steeds weer herinnert aan het begin van Reformatie. We denken aan de monnik Maarten Luther, die geen vrede en rust vond voor zijn ziel, omdat hij zijn zondelast niet echt kwijt kon. Omdat zijn eigen gerechtigheid telkens niet toereikend bleek. Omdat hij steeds weer vastliep in zijn goddeloosheid. Hoe wordt een goddeloze rechtvaardig voor God? Hoe vind ik vrede voor mijn ziel? Hoe kom ik van mijn zonden af?

Het wonder voor Luther

Het zijn deze diep menselijke vragen waarop de Bijbel zo'n heerlijk antwoord bleek te hebben. 'Want allen hebben gezondigd en missen de heerlijkheid van God, en worden om niet gerechtvaardigd door Zijn genade, door de verlossing in Christus Jezus' (Rom.3:23-24). Daar gebeurde voor Luther het wonder. Christus' gerechtigheid wordt de zijne. En zijn ongerechtigheid ging naar Hem.

*Niet het offer dat ik breng,
niet de tranen die ik pleng,
ofschoon ik ganse nachten ween,
kunnen redden, Gij alleen.*

Komende dagen wordt in hervormde kerken en kerkdiensten herinnerd aan het begin van deze Reformatie. Er zijn hervormingsavonden en reformatieherdenkingen. We zingen 'Een vaste burcht'

op de zondag rond de 31e oktober. Soms klinkt de vraag: hoe nodig is het nog? Comités of werkgroepen van bijvoorbeeld de Spaanse Evangelische Zending of de stichting In de Rechte Straat die de herdenkingen organiseren, zien de belangstelling teruglopen. Hoe leeft het nog? En is de Rooms-Katholieke Kerk vandaag nog voor ons wat het was voor Luther in zijn dagen?

We bevinden ons als christenen in Nederland en Europa steeds meer in de marge van de samenleving. Steeds minder begrepen door de gemiddelde tijdgenoot. Moeten we dan vasthouden aan het beeld dat de reformatoren schetsen van de Rooms-Katholieke Kerk? Is een mis in de kerk van Calvijn nu zo nieuwswaardig?

Vreugde en zekerheid

Deze vragen zijn terecht. De tijden sinds het begin van de Reformatie zijn veranderd. Toch is er mijns inziens alle reden om jaarlijks met dankbaarheid terug te denken aan het wonder van de Reformatie. Niet om vermeende vijandbeelden in stand te houden of kerkelijke conflicten te vieren. Maar wel omdat het goud van het Evangelie zelden zo helder schitterde als juist in die dagen. De drie sola's: enkel het Woord, enkel het geloof, enkel genade. Daar moet de kerk het van hebben. Zonder dat gaat de kerk ten onder. Laat 31 oktober voor ons een jaarlijkse herinnering zijn om het daarvan te verwachten. Er speelt vandaag veel. Moeilijke vragen rond de toe-eigening van het heil zijn vaak nog springlevend. De vreugde en zekerheid van het geloof zijn soms ver te zoeken. Het Schriftgezag en de liefde voor het Woord worden wankeler en onzekerder. Soms wordt de kerk overschaduwd door allerlei discussies over kleine zaken, zijn we druk met vele activiteiten. Soms zijn we zo op onszelf gericht. Wat een zegen dan om elkaar – over kerkmuren heen – jaarlijks te herinneren aan waar het voor ons protestanten allemaal begon. Een monnik, zoekend naar vrede voor zijn ziel, die het Woord van de Heere opent. En ontdekt: Jezus alleen. Daar leeft de kerk van op. ■



Ds. P.D. Teeuw is predikant van de hervormde gemeente te Sliedrecht en voorzitter van het bestuur van de stichting In de Rechte Straat.

Onzekerheid

Tijdens ons bezoek aan een christelijke school in India, enkele weken geleden, waren we onder de indruk van de sfeer van liefde, dankbaarheid en behulpzaamheid. En dat terwijl de meeste leraren moeten rondkomen van een klein salaris. Je zou bezorgdheid en rivaliteit verwachten. Maar het tegendeel is het geval, terwijl de leraren er niet zeker van zijn of de organisatie hun salaris wel kan uitkeren. Kun je de volgende maand rondkomen? Ondanks leven in onzekerheid lijkt hier iets zichtbaar van het rijk zijn vanwege de armoede van Christus, vergelijk 2 Korinthe 9 en 10.

Terwijl we dit meemaken, bedenk ik dat onzekerheid over inkomen ook in Nederland een toenemende realiteit is. Misschien lukt het je in de kerk niet om je aandacht bij de dienst te houden, omdat je tobt over hoe je de eindjes aan elkaar moet knopen.

Er is een belangrijk verschil. Men leeft hier in een collectieve cultuur. Als je niet rondkomt, val je op elkaar terug. In westerse taal interpretern we dat als sociale verzekering. Mijns inziens onterecht. Als je het zo benoemt, wordt het gemeenschaps-ideaal gereduceerd tot een spel van economische belangen. In de onderlinge hulp ontwaar ik iets fundamenteelers, iets wat we een waarde noemen, een diep gedragen overtuiging: het bij elkaar horen is belangrijker dan geld verdienen. Dat klinkt romantisch. Ook hier zijn er echter de overlevingsstrategieën voor armoede: bedelen, stelen en prostitutie. Ook hier zijn er families die elkaar niet hebben geholpen in de moeilijke Covid-tijd.

Wat we in India zien, is heiliging van een culturele waarde op een specifieke plek waar God aan het werk is. Bij ons in Nederland moet heiliging op een andere wijze gebeuren. We kijken hier in een spiegel. Wij moeten ons bekeren vanuit individualisme in de richting van gemeenschapszin. Dankbaarheid is niet alleen danken voor welvaart. Op dankdag mogen we bedenken en praktiseren dat we bij elkaar horen. Dat betekent dat je je bekommert over hem of haar naast je in de kerkbank die onzeker is over het maandelijkse inkomen.

*Op dankdag
mogen we
bedenken en
praktiseren
dat we bij
elkaar horen*



*Dr. A. de Muynck
is hoogleraar Chris-
telijke pedagogiek
aan de Theologi-
sche Universiteit
Apeldoorn en lector
aan Driestar-Educa-
tief te Gouda.*

Ds. P. van Duijvenboden: Werk van legerpredikant is vergelijkbaar met presentiepastoraat

Na de raketaanval

Veertien jaar diende hij als krijgsmachtpredikant. Per 1 oktober jl. is ds. P. van Duijvenboden uit Apeldoorn met functioneel leeftijdsontslag gegaan bij defensie.

Tekst: Redactie

In een spannende tijd in de wereld trekt ds. Van Duijvenboden de deur bij defensie achter zich dicht. Het brengt tot de vraag hoe hij met zijn ervaring in het leger naar de ontwikkelingen in de wereld kijkt: Oekraïne, Poetin, China... 'Wat een bijzondere vraag! Ik denk dat ik net als velen met grote zorg naar de ontwikkelingen kijk. Het is mijn diepe overtuiging dat onze Schepper de wereld en haar geschiedenis leidt, maar dat betekent niet dat er geen escalatie kan komen. Waar ik bang voor ben, is een dynamiek waarin ook de grote wereldleiders geen grip meer op de situatie hebben en massavernietigingswapens ingezet gaan worden. Als ik dit schrijf, heeft Poetin toegegeven dat hij vergeldingsbombardementen (vanwege de aanval op de brug bij de Krim) heeft laten uitvoeren op onder andere Kiev. De vraag is wat daar weer het antwoord op gaat zijn... Ik heb zondag in beide diensten waarin ik voor mocht gaan, gebeden om de-escalatie.'



Aan het eind van een kerkdienst in Jordanië (maart 2018) geeft ds. Van Duijvenboden de zegen mee aan de aanwezigen.

Beschikbaar voor mensen

'Voor militairen betekent deze periode dat er een grotere kans is op inzet in het NAVO-verdragsgebied, zoals in Roemenië, Slowakije en (al wat langer) Litouwen. Het betekent ook dat er een grotere druk op het oefenprogramma komt te staan, omdat eenheden zo inzetbaar mogelijk gemaakt moeten worden. Dat gebeurt allemaal in een tijd van personele tekorten. Kortom, mensen en vaak ook hun gezinnen staan onder behoorlijke druk.'

Wat is het eigene van het werk van een legerpredikant?

'Je bent allereerst predikant geestelijk verzorger. Het eigene daarvan is dat je vooral op de werkvloer aanwezig bent. Ik zocht de mensen letterlijk op daar waar ze aan het werk waren. Het is vergelijkbaar met presentiepastoraat. Je bent beschikbaar voor mensen en hun persoonlijke verhalen. Die verhalen zijn dan weer niet zo verschillend van die van mensen uit de gemeente. Het gaat over verdriet dat mensen voelen rondom verliezen, angst rondom medische onderzoeken, spanning in relaties en uiteraard ook geloofsvragen.'

Oefening of uitzending

'Dat beschikbaar zijn is voor de mensen vooral zichtbaar als je meegaat op oefening of op een uitzending. Je ondergaat wat zij ondergaan. Dit maakt dat je met hen een gezamenlijke geschiedenis hebt, gedeelde ervaringen, die maken dat de drempel om in een gesprek de diepte in te gaan lager wordt. Na een raket-aanval in het uitzendgebied deel je met elkaar waar je was, hoe je het beleefde, wat je acties waren tijdens en na de aanval. Van daaruit is de stap naar wat dit voor die persoon betekent en hoe hij of zij daarmee omgaat snel gemaakt. Belangrijk is dat mensen je ervaren als iemand die tijd en echte belangstelling voor hen heeft. Mijn verlangen was dat ze merkten dat ik ruimte had in mijn hart voor hun verhaal.'

Is het lastig om je als (gereformeerd) predikant van een maatschappelijk werker te onderscheiden?

'Ik word altijd een beetje kriegelig van deze vraag. Ik zeg er direct maar bij dat ik me ook niet verwant voel met een psycholoog. Je houdt je helemaal niet bezig met wat zij allemaal doen of niet doen. Ik probeer te luisteren naar mensen met mijn hart. Ik probeer te proeven wat er speelt in de ziel van de ander, als er



Thuis in Apeldoorn, in de kleding van de laatste uitzending naar Irak.



Eerste Kerstdag 2011, met een gebroken arm vliegend in Afghanistan, op weg naar de hoofdstad Kabul.

van alles gebeurt. Ik doe dat als christen. Ik doe dat als gelovig mens voor wie heel het leven zich afspeelt voor het aangezicht van God.

Mijn gesprekspartners weten dat. Een van de mensen (een geharde, ervaren infanterist) had op bepaalde momenten de diepe angst dat hij opeens zou kunnen sterven. Als niet-gelovig mens wilde hij met mij, gelovig mens, spreken over die angst. Dat gesprek gaat niet over psychologische factoren die deze gedachten bij hem wakker roepen, maar over de vraag hoe hij aankeek tegen sterven. De vraag hoe hij aankeek naar wat er zal zijn, na de dood. Hij wilde ook van mij weten hoe ik daartegenaan keek, wat sterven voor mij betekent. In zo'n gesprek proef je letterlijk elkaars nieren. Ik vermag te denken dat hij bij mij proefde dat God mijn Steun en Toeverlaat is. Dat ik weet dat mijn tijden in Zijn hand zijn (Ps.31)'

Echt luisteren

Lag uw taak vooral in pastoraat of ook in prediking, in een missionaire roeping?

'Allereerst was ik geestelijk verzorger. Laat ik daar duidelijk over zijn. Als je de rol van evangelist neemt, kun je geen geestelijk verzorger voor de mensen zijn. Als militairen het gevoel zouden hebben dat ik hen het liefst zou willen bekeren (wat ik overigens niet kan), zouden ze voor het overgrote deel hun verhalen niet met mij gedeeld hebben. Tegelijkertijd, ik zou ook niet echt naar hen geluisterd hebben. In plaats van te zoeken naar wat er leeft in de ziel van die ander, zou ik vooral hebben zitten wachten op

een kans in het gesprek om met het Evangelie te komen. Mensen voelen of je echt naar hen luistert, of dat je allereerst op zoek bent om je eigen verhaal te kunnen vertellen.

Tegelijk, ik heb ontdekt dat als je echt je hart voor de ander openstelt, als je hun hele verhaal 'tevoorschijn luistert', er ook iets van nabijheid in het gesprek ontstaat. Er komt een intieme ruimte waarin het past iets van jezelf te laten zien. Dat gebeurt heel natuurlijk, zonder 'opdringerig' te zijn.

Mijn diensten heb ik altijd gezien als momenten van verkondiging. Elke dienst ging de Bijbel open. Elke dienst kon ik laten horen dat de Bijbel een woord heeft voor deze tijd. Elke dienst heb ik gewezen op de Heere Jezus. Elke dienst was er gebed. Ik laat het in de handen van de Heere en bid om Zijn zegen in de levens en harten van hen die de diensten bezochten. Op uitzending organiseerde ik ook een bijbelkring. Door heel open met mensen over bijbelgedeelten te spreken, krijgen ze als vanzelf ook zicht op de rijkdom van de Bijbel.'

Dynamiek

U wilt nu parttime een gemeente gaan dienen: Kun je, als je vorig jaar op uitzending in Noord-Irak was, je weer geven voor (met respect) de plaatselijke seniorenmiddag?

'Ik merk aan mezelf dat ik verlang naar het werk in de gemeente. Ik beschouw de opgedane ervaringen als verrijking en hoop dat ik daarmee jong en oud in de gemeente mag gaan dienen. Ik zal de cultuur en de sfeer van het werk bij defensie gaan missen. Ik ben gezegend geweest met fijne werkplekken waar ik mezelf welkom heb gevoeld en me gezien wist door de eenheden die ik diende.

Ik zal vooral de dynamiek van de uitzendingen gaan missen. Het waren intensieve periodes die enerzijds veel van je vragen, maar je ook veel brengen. Tegelijkertijd voel ik dat het goed is dat ik dat stokje heb overgedragen aan jongere collega's. Op die 'seniorenmiddag' zal ik met vreugde en aandacht luisteren naar hun verhalen, op zoek gaan naar wat er leeft in hun harten, niet anders dan bij defensie.

Ik ben de Heere God dankbaar dat ik dit doen mag.' ■

Legaten en delegaten

Grootouders spelen een belangrijke rol in de geloofsopvoeding van hun kleinkinderen. Welke invloed heeft hun eigen opvoeding daarin, en wat zijn de dingen die ze als positief en negatief hebben ervaren?

Tekst: drs. Elma Nobel MA

De meeste grootouders uit het onderzoek zijn ‘kerkwisselaars’. Ze zijn afkomstig uit de (Oud) Gereformeerde Gemeenten en in hun jeugd, bij hun huwelijk of later hervormd geworden. Soms was de kerk niet meer in beeld, maar door de relatie ging iemand weer naar de kerk.

Ontmoeting

Anderen zijn als echtpaar een aantal of tientallen jaren niet naar de kerk gegaan. Dat kwam door verhuizingen of doordat er ‘mot’ was met de kerkenraad. Later in hun leven werden ze naar de kerk toegetrokken door familiegebeurtenissen, zoals een overlijden of omdat hun kind dat vroeg: ‘Waarom gaan wij niet naar de kerk?’ In meerdere interviews kwam het belang van de Alpha-cursus voor de geloofsontwikkeling naar voren. Door de ontmoeting met anderen gaan mensen nadenken. Het laat zien dat het sociale aspect van geloofsontwikkeling een belangrijke factor is. Bij twee gezinnen zijn alle kinderen hervormd, bij twee bijna allemaal evangelisch en bij twee gezinnen hervormd en evangelisch. Bij drie gezinnen zijn alle kinderen niet meer kerkelijk betrokken en bij twee gezinnen gaat een van de kinderen niet meer naar de kerk. Grootouders lijden eraan, wanneer hun kinderen niet meer geloven en geen kerk meer bezoeken.

Roeping

De respondenten geven aan dat hun grootouders soms een grotere betekenis hebben gehad voor de geloofsopvoeding dan hun eigen ouders. Zelf passen ze nu regelmatig op hun kleinkinderen en willen hun het geloof meegeven. Het feit dat bij zes van de negen gezinnen van respondenten een of meerdere kinderen in hetzelfde dorp wonen, maakt regelmatig oppassen gemakkelijker.

In de focusgroep komt naar voren dat grootouders het soms als roeping zien om hun kleinkinderen geloofszaken bij te brengen, omdat de kinderen niet meer geloven of omdat de kinderen het zo druk hebben dat ze aan geloofsopvoeding weinig toekomen.

Hoofdvraag

In welke mate hebben grootouders legaten (erfgoed) en delegaten (erflast) ervaren in hun geloofsopvoeding en hoe denken zij dat deze hebben doorgewerkt in de opvoeding aan hun kinderen en kleinkinderen? Onderstaande tabel maakt dat duidelijk.

Religieuze praktijk	Legaat	Zowel legaat als delegaat
1 Bijbel lezen	✓	
2 Bidden		✓
3 Zingen	✓	
4 Kerkgang		✓
5 Doop	✓	
6 Catechisatie	✓	
7 Belijdenis	✓	
8 Heilig Avondmaal		✓
9 Christelijke school	✓	
10 Geloofsgesprek		✓
11 Huwelijk	✓	

Overzicht van legaten en delegaten, zoals ervaren door de respondenten.

Bijbellezen

Bijbellezen blijkt van generatie tot generatie doorgegeven te worden. Grootouders zien dit terug in de gezinnen van hun kinderen voor zover die kerkelijk zijn gebleven. Bij het bijbellezen is het positief te noemen dat er zoveel keuze is aan bijbels voor verschillende leeftijdsgroepen.

De christelijke school, waar psalmen worden geleerd, is van groot belang, juist ook wanneer kinderen niet meer kerkelijk zijn. ‘Ik ben zo blie dat ik alle psalmen ken, want ik kan met die mensen (op het werk) zingen zonder dat ik een psalmboekje nodig heb’, sprak een Veluwe dame. De kleinkinderen krijgen zo toch de inhoud van het geloof mee. Hierbij speelt mee dat er op de Veluwe veel dorpen zijn waarbij de enige school op het dorp een christelijke identiteit heeft.

Doop

Ook de levenshouding van hun eigen (groot)ouders hebben de respondenten als legaat ervaren. Niet altijd werd er veel gezegd, maar sprak de levenshouding boekdelen.



Grootouders die een positief beeld van God meekregen, behouden dat en geven dat door aan hun (klein)kinderen. Anderen waarderen het gedifferentieerde beeld van God – God is liefde én Hij is heilig – en geven dat door aan (klein)kinderen.

De focusgroep benoemt ook huwelijk en doop als legaat. Ook als er weinig binding met de kerk is, willen stellen toch trouwen in de kerk of een kind laten dopen. Men wil niet breken met de (familie)traditie. Maar niet iedereen op een dorp wordt gedoopt. Zo kan een kleinkind vragen: 'Ik ben niet gedoopt. Mag ik nou niet naar de Heere God?'

De grootouders in dit onderzoek zien liever dat hun kleinkind in een evangelische gemeente wordt opgedragen dan dat er niet gedoopt wordt. Wanneer hun kinderen of partner zich laten overdopen, is dit een gevoelig thema, mede vanwege het feit dat er druk vanuit een gemeente achter kan zitten.

Belijdenis doen

De belevingen rondom catechisatie zijn divers. De meegekregen kennis wordt gewaardeerd alsmede de gezelligheid, maar moeite was er vanwege een moeilijke methode of wanorde. Vrijwel alle grootouders hebben hun kinderen naar catechisatie laten gaan, tenzij het gezin in die levensperiode zelf niet kerkelijk was.

Belijdenis doen deed je in de jeugd van grootouders veelal uit gewoonte. Het was ook nodig om te kunnen trouwen of te dopen. Verschillenden deden belijdenis op latere leeftijd, omdat ze later tot geloof kwamen. Een bijzondere reden is het delict dat een familie kan treffen. Een familielid kan slachtoffer of dader zijn. Dit kan intense emoties geven, zoals haat en angst, bij de andere familieleden, wat een verandering bleek voor het doen van belijdenis.

(Klein)kinderen nu doen veel vaker bewust belijdenis. Een grootouder verzuchtte: 'Ik zie bij de jongste twee dat ze heel bewust belijdenis hebben gedaan (...) maar toch dat ik daar wel eens jaloers op was. Dat ik dacht: ik zou zo weer belijdenis willen doen.'

Bidden

Rondom bidden, het heilig avondmaal en het geloofsgesprek worden de meeste delegaten ervaren. Het zijn religieuze praktijken waarbij een ouder een kijkje

in de ziel kan tonen. De meeste grootouders zijn opgevoed met stil gebed. Soms snoof de vader ten teken dat iedereen de ogen weer open kon doen. De meeste grootouders hebben het stille gebed overgenomen voor hun eigen gezin, wat ze achteraf liever anders hadden gedaan. Bij de gezinnen van hun kinderen is het beeld wisselend: er wordt hardop gebeden, in stilte gebeden en sommigen bidden (enkel) stil of hardop als een grootouder op bezoek komt. Kleinkinderen leren vrijer te bidden, onder andere door het bezoek aan een christelijke school. Voor de grootouders was de school vroeger ook van belang, omdat ze daar hoorden aan de juf of meester hoe je kon bidden.

De grootouders vinden het belangrijk dat komende generaties hardop hun zegeningen en zorgen leren uitspreken naar God en elkaar. Een enkeling is wel hardop gaan bidden. Dat kostte in het begin veel moeite. Als opstap wordt het hardop bidden van een formuliergebed of het Onze Vader genoemd om later vrij te kunnen gaan bidden. 'Ik ben gewoon jaloers op mensen die hardop kunnen bidden,' gaf een grootouder aan.

Heilig avondmaal

Een tweede delegaat is het heilig avondmaal. Bij sommigen komt hierbij de angst naar voren om voor goed verloren te gaan, wanneer men onterecht zou aangaan. Ook de kerkelijke structuur met de nadruk op uiterlijke kenmerken en het moeten kunnen vertellen in welke fase van het geloof men zich bevindt, heeft voor sommigen een blokkade gevormd.

De meeste ouders van de respondenten gingen niet aan. Ook niet alle respondenten zelf gaan aan, maar de meeste kerkelijke kinderen wel. Sommige respondenten zijn aangegaan, nadat ze lid waren geworden van de Protestantse Kerk.

In de derde plaats is het geloofsgesprek gemist. Dit wordt geweten aan de gesloten Veluwe cultuur en aan de generaties van ouders die dat niet gewend waren. 'Als je niet weet dat je een kind van God bent, dan praat je daar niet over.' Ook sommige grootouders hadden zelf meer met hun kinderen willen spreken. Anderen doen dat nadrukkelijk wel met (klein)kinderen. Een mooi moment daarvoor is het bijbel-lezen aan tafel. ■

De meeste grootouders uit het onderzoek zijn opgevoed met stil gebed, en vinden het vaak moeilijk om hardop te bidden.



Drs. Elma Nobel-Buijs
MA
uit Garderen is psycholoog, pedagoog en docent aan het Hoornbeek College.

Volgende week deel 3, slot, in deze serie, over loyaliteit en conflicten.

De Waarheidsvriend

Actie
4 maanden voor €10



Behoeftte aan toerusting en bezinning?

Neem een jaarabonnement voor slechts € 49,95 en ontvang De Waarheidsvriend twee maanden gratis. Of vraag een cadeau-bon aan en schenk een jaarabonnement.

Ga naar www.dewaarheidsvriend.nl/word-abonnee of bel ons op 055-5766660.

Wij wensen u, mede namens de overige duizenden abonnees, veel leesgenoegen toe.

*Ik zal hem (haar) met langheid der dagen verzadigen,
en Ik zal hem (haar) Mijn heil doen zien.*

Psalm 91:16

Door de Heere is Thuisgehaald onze biddende moeder,
schoonmoeder, groot- en overgrootmoeder

Maria Jacoba den Boer-de Wit

sinds 11 juni 2019 weduwe van Cornelis den Boer, v.d.m.

Gouda, 19 december 1927 Barneveld, 15 oktober 2022

Marijke
(in liefdevolle herinnering)

Zwartebroek: Hans en Willy
Barneveld: Martin en Thea
Barneveld: Gerdien en Hans
Scherpenzeel: Jacques en Meggelien
Wierden: Jeannette en Huib
Andijk: Marleen en Gerrit
Zevenhuizen: Esther en Andrés
Klein- en achterklein-
kinderen

Correspondentieadres:

Watertuin 276
3772 VE Barneveld

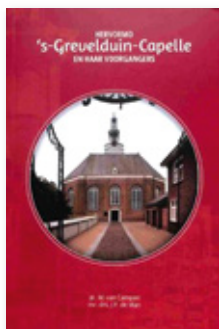
De begrafenis heeft donderdag 20 oktober plaatsgevonden op de begraafplaats De Plantage aan de Narcissenstraat Barneveld.

Boekbespreking

Dr. M. van Campen en mr. drs. J.P. de Man
Hervormd 's-Grevelduin-Capelle en haar voorgangers.
Te bestellen bij J.P. de Man, Postbus 181, 5240 AD Rosmalen;
166 blz.; € 10.

In een fraaie bundel brengen de auteurs de kerk van hun geboorteplaats tot leven. Na een hoofdstuk over de 'streekgeschiedenis van Capelle' en hoofdstukken over de geschiedenis van het kerkge-

bouw en van het orgel komen de predikanten die de gemeente van 's-Grevelduin-Capelle vanaf de zeventiende tot en met de twintigste eeuw dienden aan de orde. Stuk voor stuk boeiende verhalen, over minder bekende maar ook bekende predikanten zoals J.R. Cuperus, A. Wisgerhof, L. Trouwborst en B.J. Zaal en soms ook spraakmakende voorgangers zoals ds. Johannes Hermanus Koster (1915-1919), die 'meerdere ommezwaaien' heeft meegemaakt.



Twee voorgangers licht ik eruit, te weten ds. Alphonse Pierre Antoine du Cloux in de negentiende eeuw (1857-1864) en ds. Abram Meijers in de twintigste eeuw (1923-1926). Uit het hoofdstuk over De Cloux, de bekende prediker 'met een sterk bevindelijke inslag', signaleer ik de bezwaren die tegen zijn komst in 's-Grevelduin werden ingebracht door de predikanten uit Wijngaarden en Nieuw-Lekkerland, omdat Du Cloux tijdens zijn predikantschap in Oud-Alblas onder hun duiven had geschoten (doop en belijdeniscatechese). De prediking

aldaar spoorde 'naar zijn mening' niet met Schrift en belijdenis. Hoe gemeenten van kleur konden veranderen! Intussen gewaagde Du Cloux bij de herdenking van het feit dat 250 jaar geleden ds. Cornelis Polletz als eerste predikant aan de gemeente werd verbonden dat de gemeente de jaren door gezegend was geweest met trouwe voorgangers. Dat neemt niet weg dat Van Campen en De Man in een slotbeschouwing ook opmerken dat er soms in de gemeente sprake is geweest van een 'wij-mentaliteit' ten opzichte van sommige omliggende gemeenten. Met spijt wordt vastgesteld dat bij de scheuring van 2004 een aanzienlijk deel de gemeente heeft verlaten.

Van ds. A. Meijers, de latere voorzitter van de Gereformeerde Zendingsbond, wordt vermeld dat men bij zijn vertrek zei: 'U hebt ons het Woord doen verstaan', wars als hij was van 'een gemeentetheologie'. Daarin kreeg hij 'innige geestelijke verbondenheid' met Hannes van de Schans, die later tot en met 1963 ouderling is geweest. In een laatste hoofdstuk krijgt deze, samen met andere ambtsdragers, ook een portret.

Al met al een lezenswaardige kroniek over een *petite histoire* in Brabantse regionen.

J. van der Graaf

Enige tijd voor zijn overlijden op 14 oktober stuurde onze oud-hoofddirecteur, die ook na zijn terugtreden sterk betrokken bleef op *De Waarheidsvriend*, bijgaande boekbespreking in. Het is de laatste van vele honderden bijdragen van zijn hand in ons blad.

Een preek nalaten

Er is recent een boekje uitgekomen met tien nagelaten preken van prof. K.H. Miskotte (*Te midden van het tumult*). Het boeiende is dat deze preken gevonden zijn in nalatenschappen van overleden mensen. Zijn er meer van zulke preken?

Tekst: dr. Kees van Ekris

Ik stel me dat zo voor dat je door de papieren van je vader of je broer bladert, en dat je dan een preek tegenkomt. Die preek bleek belangrijk voor de overledene. Nu zijn er van Miskotte veel preken bewaard en uitgegeven, maar deze tien tot dusver niet. Die doken nu nog op, zoveel jaren later. Zou dat nog gebeuren: dat een preek erg belangrijk voor iemand is geworden, en dat die preek dus bewaard wordt. Dat je zo'n preek uitschrijft en in je archief opneemt?

Cassettebandjes

Ik kreeg pas van iemand negen cassettebandjes om te beluisteren met preken van ds. A. Kool in de Jacobikerk in Utrecht (preken van begin jaren tachtig). Op een van de bandjes stond geschreven: 'doopdienst Annemiek'. Zou dat nog gebeuren dat je de preek van een doopdienst, een belijdenisdienst, een huwelijksdienst of een begrafenisdienst bewaart, uitschrijft, overdenkt en koestert? Een eigen 'preekarchiefe' als onderdeel van een soort *spiritual diary*, van een geestelijk dagboek over woorden die je raken in een bepaalde periode van je leven en enige uitleg waarom.

Preken van Graafland

Ik schrijf daarover, omdat ik bezig ben met de preken van prof. dr. C. Graafland. In de 'plaatsingslijst van

het archief van C. Graafland', een collectie van het HDC | Protestants erfgoed, kun je de preken terugvinden die hijzelf bewaard heeft. En in verschillende publicaties, recent nog in de bundel *Geest en leven* (samengesteld door dr. W. Dekker en ds. H. Westershout), zijn andere preken van hem gepubliceerd. Nu vermoed ik dat er heel wat privéarchieven zijn, waarin ook preken van Graafland bewaard worden, misschien wel preken die niemand anders kent. En ik denk, eerlijk gezegd, dat er ook allerlei persoonlijke en familie verhalen te vertellen zijn rond die bewaarde preken. Ik zou bijna zeggen: stuur me eens zo'n verhaal rond een bewaarde preek van prof. Graafland (cornelisgraaflandcentrum@gmail.com). Of is er iemand die een top 3 heeft van, volgens hem of haar, indrukwekkende preken van Graafland die eigenlijk iedereen zou moeten kennen? Of een, volgens u, 'profetische preek' van hem?

Gezonde preekcultuur

Binnen het Cornelis Graafland Centrum (CGC) zijn we op zoek naar een goede vorm om prediking te bestuderen. Aan de ene kant willen we op een analytische manier reconstrueren wat de kracht van prediking is in onze traditie, lang geleden en recent. Hoe de Bijbel uitgelegd wordt, hoe theologie en hermeneutiek functioneren, hoe de preek betrokken is op de tijd? Van Graaflands preken, als voorbeeld, kun je leren dat ook dictie ertoe doet, voordracht, doorleefdheid. Hoe boeiend zou het zijn wanneer we bijvoorbeeld in het voorjaar als theologen preken bestuderen, van Graafland of van een ander, of rond een bepaald thema of een bijbelboek, en dan in het najaar er een publieksbijeenkomst van maken, waarin veel meer mensen kunnen genieten van de kracht van een gezonde preekcultuur. Voor verhalen of gedenkwaardige preken van prof. Graafland en de eigen uitleg daarover, houd ik me aanbevolen. ■

Is er iemand die een top 3 heeft van indrukwekkende preken van prof. dr. C. Graafland die eigenlijk iedereen zou moeten kennen?

Foto Flickr, Gerard Stolk



Dr. C.M.A. van Ekris is programmaleider van Areopagus/IZB en lid van de werkgroep Profetische prediking van het Cornelis Graafland Centrum.

Boekbespreking

John C. Lennox

Kan de wetenschap alles verklaren?

KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht; 160 blz.; € 17,99.

John Lennox is een Britse wiskundige en misschien wel de enige apologete die er ooit in geslaagd is om met de bekende atheïst en evolutiebioloog Richard Dawkins een serieuze discussie te voeren. Normaal reageert Dawkins in zulke gesprekken alleen met denigrerende

opmerkingen over het christelijk geloof, maar bij Lennox kwam hij daar niet mee weg. Dat komt niet alleen door Lennox' uitstekende discussievaardigheden (die had menige andere opponent ook) maar ook door zijn innemendheid.

Niet alleen mondeling is Lennox sterk in het verdedigen van het christelijk geloof tegenover de claim dat dit geloof strijdig is met het bedrijven van wetenschap. In het boek *Kan de wetenschap alles verklaren?* geeft Lennox in beknopte vorm weer waarom atheïsten menen dat christelijk geloof en wetenschap niet kunnen samengaan, maar ook de argumenten waarom dat bij uitstek juist wel zo is. Lennox doet dus meer dan alleen verdedigen dat christenen een plaats in de wetenschap kunnen hebben. Hij betoogt dat zij met name die plaats moeten hebben. Zij staan in meerdere opzichten beter voorgesorteerd dan atheïsten voor het bedrijven van wetenschap.

Overigens is Lennox niet de eerste die dat betoogt. De moleculair bioloog Denis Alexander van het Britse Faraday Institute for Science

and Religion heeft in diverse presentaties soortgelijk goed werk gedaan. Lennox begint ermee dat veel belangrijke natuurwetenschappers uit het verleden christenen waren. Blijkbaar gingen voor hen geloof en wetenschap goed samen. De volgende stap is dat het geloof hen juist hielp om goed wetenschap te bedrijven. De titel van het boek geeft aan dat een belangrijk deel van Lennox' argumenten berust op het feit dat wetenschap wel waardevol, maar ook beperkt is. Veel van wat wij weten en geloven, kan niet met wetenschap worden aangetoond. Wetenschap kan eigenlijk alleen verschijnselen beschrijven, maar niet verklaren waarom ze plaatsvinden. Een valbeweging uitleggen als het gevolg van de zwaartekracht lijkt misschien een verklaring, maar het is het niet. Waarom immers zou er zwaartekracht zijn?

Het is wel goed bij het lezen te bedenken dat in het boek de Engelse term 'science' vertaald is met 'wetenschap'. Dat is niet helemaal correct. 'Science' betekent 'natuurwetenschap' en dat is veel beperkter. Er zijn ook wetenschappen die wel degelijk zoeken naar verklaringen, maar dan voor het handelen van mensen. Soms lijkt Lennox even te vervallen in deïsme als hij wonderen verdedigt door te schrijven dat God de natuurwetten kan 'doorbreken'. Beter lijkt mij om ervan uit te gaan dat wat wij waarnemen als natuurwetten, niet anders is dan Gods voortdurende handelen. Wonderen zijn 'slechts' momenten waarop Hij 'afwijkt van Zijn gewoonten', zoals iemand dat benoemde. Dan wordt onze verwondering over de regelmaat in de werkelijkheid nog veel groter en zien we er Gods onophoudelijke trouw aan Zijn schepping in. Dat is uiteindelijk een belangrijke reden voor christenen om natuurwetenschap te bedrijven.

M.J. de Vries, Papendrecht



Op Radio 2

Geniet de hele dag non-stop van psalmen

 www.reformatischeomroep.nl



NIEUW

Daniel Gerrets
Oktober 2022
375 blz. | € 20,-

BESTEL ONLINE

UITLEG VAN HET BIJBELBOEK OPENBARING

Waar gaat het naartoe met deze wereld? Verwarring en angst krijgen steeds meer mensen in hun greep. Wat is Gods boodschap voor onze tijd?

Deze nieuwe hoofdstuk-voor-hoofdstuk verklaring van Openbaring, geschreven door Daniel Gerrets, heeft een actuele en tot actie aansporende, hoopvolle boodschap voor iedere gelovige. God gaat alles rechtzetten!



BOEKPRESENTATIE

02.11 EDE	05.11 URK	10.11 OUDE-TONGE
16.11 DRACHTEN	19.11 MIDDELBURG	26.11 NW-LEKKERLAND
01.12 NUNSPEET	08.12 GOUDA	

RECHTZETTING.NL

Winst uit Verlies Contactdag Najaar 2022

Thema

“Voorbede - enkele lessen uit het boek Job”

D.V. zaterdag 19 november 2022

in de Bethlehemkerk te Woerden

Spreker **ds. M. Goudriaan**

Aanvang 10:15 uur, inloop vanaf 10:00 uur

Getroffen door, betrokken bij of geliefde verloren door kanker? Op zoek naar (h)erkenning & Troost?

U/jij bent van harte welkom! Aanmelden op:

www.Winstuitverlies.nl

Bondsnieuws

Ontvangen giften en collecten

Met dankbaarheid verantwoorden we de volgende giften en collecten, die we over de periode 29 september tot en met 19 oktober ontvingen.

Collecten (algemeen werk)

Herv. Eben-Haëzergemeente, Amstelveen € 271,10; herv. gem. Oosterwijk € 120,10; herv. gem. Sint Philipsland € 44,00; Totaal € 435,20.

Leerstoelfonds

Herv. gem. Klaaswaal € 250,00; herv. gem. Schoonrewoerd € 203,24; herv. gem. Julianakapel, Oude-Pekela € 151,99; herv. gem. Sint Philipsland € 42,50; herv. gem. Lienden € 576,27; herv. gem. Polsbroek € 250,00; herv. gem. Oud-Beijerland € 10,00; Totaal € 1.484,00.

Studiefonds

Herv. gem. Ochten € 452,10.

Steunfondsen

Herv. gem. Middelharnis € 656,25; herv. gem. De Rank, Arnhem € 135,35; herv. gem. Elim, Terneuzen € 50,00; herv. gem. Herkingen € 28,50; herv. gem. Ouddorp € 445,15; herv. gem. Den Bommel € 100,00; herv. gem. Nieuwerkerk aan den IJssel € 652,15; herv. gem. Polsbroek € 250,00; Totaal € 2.317,40.

Giften

Herv. gem. Maranatha, Tricht € 452,43; herv. gem. Het Venster, Lekkerkerk € 60,00; herv. gem. Montfoort € 600,00; herv. gem. Polsbroek € 250,00; Totaal € 1.362,43.

We ontvingen totaal € 6.041,13. Hartelijk dank voor uw/jouw betrokkenheid bij het werk van de Gereformeerde Bond. Het IBAN-nummer luidt NL98INGB0000138421 t.n.v. Gereformeerde Bond te Apeldoorn. Wilt u de bestemming van uw bijdrage en woonplaats duidelijk vermelden? Indien u het werk van de Gereformeerde

Bond naar de toekomst wilt steunen, kan dit via een akte van schenking of via een legaat. *Schenking*. Als u zich verplicht om vijf jaar lang een bepaald bedrag aan de Gereformeerde Bond te schenken, is het hele bedrag aftrekbaar voor de inkomstenbelasting. Zodra u overlijdt, vervalt de verplichting. Misschien ziet u er tegenop om een schenking te regelen. U kunt het zichzelf gemakkelijk maken door bij ons bureau een formulier op te vragen, waarop u kunt aangeven wat u wilt. Dit formulier kunt u ons daarna retour zenden. Voorheen moest hiervoor dan nog een notariële akte worden opgemaakt, maar dat is niet meer nodig. *Legaat*. Dat is een wilsbeschikking, waarbij u vast laat leggen dat u bij overlijden een X-bedrag in euro ineens schenkt. Deze vorm van schenking wordt legaat genoemd. De omschrijving voor het legaat is als volgt: 'Ik legateer aan de Gereformeerde Bond tot verbreiding en verdediging van de Waarheid in de Protestantse Kerk in Nederland, de som van X-euro in contanten, vrij van rechten en kosten'. De statutaire vestigingsplaats van de Bond is Utrecht.

L.P. de Wit

GB-afdeling Dordrecht

Op dinsdag 8 november is er DV in de wijkzaal van de Pauluskerk (Albertine Agnesstraat 2 te Dordrecht) een thema-avond, georganiseerd door de hervormde vereniging Waarheid en Vrede, afd. Dordrecht van de Gereformeerde Bond. Het thema is: 'Maakbaarheidsdenken – op gereformeerde grondslag?' Spreker is prof. dr. M.J. de Vries, hoogleraar Christelijke filosofie van de techniek en hoofdbestuurder van de Gereformeerde Bond. Hij zal ons meenemen met ontwikkelingen in de techniek en hoe mensen binnen en buiten de kerk daarmee (kunnen) omgaan. Aanvang 20:00 uur. Ieder hartelijk welkom.

Wijzigingen adresboekje

Mw. M.J. den Boer-de Wit, Ede (pag. 44) is overleden.

Ds. J.J. Mulder, Krimpen aan den IJssel (pag. 15) is verhuisd naar Titanlaan 4, 3318 ET Dordrecht (pag. 10); tel. 078-2070043, jjmulder@live.nl.

Ds. D.J. Budding, Nunspeet (pag. 32) is verhuisd naar Hof van Waarder 55, 3466 NS Waarder; tel. 06-57734187, djbudding@kliksafe.nl.

Oproep

Voor een onderzoek over preventieve conflictbeheersing in kerkelijke gemeenten zou ik graag in contact komen met predikanten die te maken hebben met hoge en/of toemende polarisatie in hun gemeente. Aanmelding en deelname aan het onderzoek zijn uiteraard vertrouwelijk. Het onderzoek zal plaatsvinden in de eerste helft van 2023 en de predikanten zullen in drie bijeenkomsten begeleid worden om actief in de eigen gemeente het wij-zij-denken tot normale proporties terug te brengen. Lopende het onderzoek zal een nieuwsbrief worden verspreid. Voor informatie over directe betrokkenheid bij het onderzoek of inschrijving voor de nieuwsbrief kunt u een email sturen aan info@sdpadvies.nl. Het onderzoek vindt plaats in het kader van het masterprogramma Herbronning Gereformeerde Theologie van de Theologische Universiteit Apeldoorn.

Dr. S.D. Post, Gorinchem

Agenda

Inspiratiedag van Evangelie & Moslims

De stichting Evangelie & Moslims organiseert DV op 5 november een inspiratiedag. Het thema luidt: 'Gods missie brengt mensen samen!' Tijdens deze dag vertellen nieuwe gelovigen getuigenissen, zijn er workshops en worden er praktische handvatten voor kerken gedeeld. Ook klinkt er Marokkaanse christelijke muziek. Op deze dag wordt gezocht naar wat God vandaag van ons vraagt met het oog op moslims in ons midden en met het oog op de toekomst van de kerk. God geeft ons als kerken nieuwe gelovigen van moslimachtergrond die samen met andere christenen de naam van Jezus willen uitdragen. Gods

missie in de wereld brengt ons dus samen, aldus de stichting.

De dag, die plaatsvindt in kerkgebouw Kruispunt te Amersfoort Vathorst, duurt van 10.30 tot 16.00 uur en is gratis toegankelijk. Meer info en aanmelden (i.v.m. de lunch): evangelie-moslims.nl/inspiratiedag-2022

Adoptievereniging Gereformeerde Gezindte

De Adoptievereniging Gereformeerde Gezindte (AVGG) organiseert DV op zaterdag 5 november haar halfjaarlijkse landelijke bijeenkomst. Ds. R. de Jong, christelijk gereformeerd predikant op Urk, verzorgt een (pastorale) lezing over 'Geadopteerd

en afgestaan in het licht van de Bijbel'. In zijn bijdrage zal aandacht zijn voor vragen als: Is je adoptie een extra pleitgrond bij God? Hoe is Gods leiding bij het vormen van je identiteit? Hoe om te gaan met het gebod 'Eer uw vader en uw moeder': de verhouding tussen geadopteerden, hun biologische ouders en adoptieouders?

Ds. R. de Jong is in 1979 geboren in Libanon. Toen hij drie weken oud was, werd hij geadopteerd door een Nederlands echtpaar. De bijeenkomst wordt gehouden in de congreszaal van Driestar Educatief in Gouda (Burgemeester Jamessingel 2) en duurt van 14.00 tot 16.30 uur.

Kerknieuws

Beroepbaar:

prop. A. van Hees, Laan van Zuidbroek 27, 7324 BJ Apeldoorn; tel. 055-3014787, avhees@gmail.com (per 15 november).

Bedankt voor:

Huizen (Oude kerk), J.W. van Bart te Harderwijk;
Sint-Annaland, Sint-Philipsland en Stavenisse, H.E. Veldhuijzen te Schelluinen;
Ameide en Tienhoven, A.L. Molenaar te Bruinisse;
Assen (prot. gemeente), L.W. de Haan te Genderen;
Hattem (De Bron), W.M. Dekker te Waddinxveen.

Aangenomen naar:

Sliedrecht (wijk 3), S.J. Verheij te Barneveld;
Huizen (Zenderkerk), A.F. de Fijter te Goudriaan-Ottoland;
Nieuwerkerk aan den IJssel (wijk 1), G.J. Anker te Ooltgensplaat.

Ds. H.C. Marchand 70 jaar

Het is op 27 oktober 70 jaar geleden dat ds. H.C. Marchand werd geboren. Na zijn studie was hij van 1976-1979 pastoraal werker in Dorkwerd. In 1979 werd hij bevestigd als

predikant van de hervormde gemeente in Onstwedde. Daarna diende ds. Marchand de gemeenten van Harderwijk, Ermelo en Groningen. Vandaar vertrok hij in 2006 naar Nieuwerkerk aan den IJssel, waar hij in 2018 met emeritaat ging. Ds. Marchand is weer in Groningen gaan wonen.

Dr. L.G. Zwanenburg 90 jaar

Dr. L.G. Zwanenburg werd op 29 oktober 1932 in Waarder geboren en hoopt zaterdag 90 jaar te worden. Op 26 mei 1960 deed hij intrede in de hervormde gemeente te Stavenisse. In 1966 vertrok hij naar Huizen. Daar stond hij tot 1980. Vanaf dat jaar was hij als predikant voor buitengewone werkzaamheden verbonden aan de classis Ede en in die hoedanigheid aan de (nu) Christelijke Hogeschool Ede. In 1997, nu 25 jaar geleden, ging hij met emeritaat. In 1978 promoveerde dr. Zwanenburg op de studie *Gerrit Jan Vos Az. Het recht van de kerk*. Zijn woonplaats is Ede.

Ds. J. Willemsen 80 jaar

Op 1 november hoopt ds. J. Willemsen, geboren in Bennekom, 80 jaar te worden. Na zijn studie in Utrecht werd hij bevestigd als predikant van de Brabantse gemeente

Eethen en Drongelen. Daarna werd hij in 1976 geroepen naar Stad aan het Haringvliet. In 1981 vertrok hij weer naar Brabant, ditmaal naar Klundert. Van 1990 tot zijn emeritaat in 2003 was ds. Willemsen geestelijk verzorger bij de stichting Hervormde Diaconale Gezondheidszorg Middelharnis en als predikant voor bijzondere werkzaamheden verbonden aan de hervormde gemeente te Sommelsdijk. Ds. Willemsen woont in Dirksland.

Ds. J.A. Mol doet intrede in Harskamp

Ds. J.A. Mol is woensdagmiddag 12 oktober bevestigd als predikant van de hervormde gemeente in Harskamp. In de bevestigingsdienst ging emeritus predikant ds. J. Belder uit Harskamp voor. Deze preekte over 2 Timotheüs 4:1,2,5, met als thema 'De evangelieboodschapper'. Ds. Belder werkte de preek uit in drie punten: Hij staat in de dienst van God (1), hij zoekt het heil van mensen (2) en hij is nuchter en ijverig (3). In de avonddienst deed ds. Mol intrede vanuit Jesaja 55:1-3 en Johannes 3:1-18. Het thema naar aanleiding van Johannes 3:16 was 'Het Evangelie in een notendop', waarin ds. Mol achtereenvolgens Gods liefde, Gods geschenk en Gods bedoeling behandelde.

6e EDITIE

Flying Eagle Concert

INSTRUMENTAAL CONCERT

bij kaarslicht

ZATERDAG
26 NOVEMBER 2022
AANVANG:
20:00 UUR

LOCATIE:
DORPSKERK
Kerkplein 12
MOORDRECHT

T.G.V. 12½ JAAR GEMEENTE ZUIDPLAS

NILS JUIJN CONTRABAS | CHLOË ELSENAAR VIOOL
ANDRÉ VAN VLIET VLEUGEL | MARCO DEN TOOM ORGEL
MARIJE WEENINK DWARSFLUIT | JAAP KLOOTWIJK PERCUSSIE

TOEGANG € 15,- | KINDEREN T/M 16 JAAR € 9,-
INCL. GRATIS CD FLYING EAGLE CONCERT
BIJ ONLINE BESTELLEN
BESTEL JE TICKET OP WWW.FLYINGEAGLE.NL
OF SCAN DE QR-CODE

BESCHERM JOODSE KINDEREN TEGEN TERREUR!

De christelijke stichting "Vrienden van het Cheider"

- Zorgt voor beveiliging van de joods-orthodoxe school "het Cheider" in Amsterdam
- Keert zich tegen antisemitisme en terreur
- Helpt joodse kinderen

 **Stichting Vrienden van het Cheider**

Maak uw gift over op IBAN: NL22 INGB 0000 419925
of NL08 INGB 0653 0146 43 t.n.v. Vrienden van het Cheider
www.heidervrienden.nl

Vertrouwde klanken...

Mooie collectie orgels van diverse merken
Ruime ervaring in zaal- en kerkorgels


Stolk Orgels

www.stolkorgels.nl

NIEUWERKERK A/D IJSEL
Vrijheidslaan 55 - Tel. 0180 - 31 56 52
KRABBENDIJK
Oostpolderweg 1s - Tel. 0113 - 50 35 23

Aansluitend werd de predikant toegesproken door burgemeester L.J. Verhulst van de burgerlijke gemeente Ede, door ds. P.B. Verspuij als consulent en namens de werkgemeenschap Ede en de classis Veluwe, en door ouderling J. van Roekel namens de kerkenraad en gemeente. De gemeente zong ten slotte de predikant Psalm 90:9 toe. Ds. Mol kwam over vanuit de hervormde gemeente te Driesum.

Ds. F.A.J. Heikoop neemt afscheid van Harmelen

Ds. F.A.J. Heikoop heeft zondagochtend 16 oktober afscheid genomen van de hervormde gemeente Harmelen. De predikant be-



Ds. Heikoop

paalde de gemeente bij 1 Korinthe 1:18 t/m 2:5. In de dienst preekte hij naar aanleiding van 1 Korinthe 1:21b, 'want het heeft God behaagd door de dwaasheid van de prediking zalig te maken hen die geloven'. Hij deelde de preek in in drie punten:

de rare vorm van de prediking, de rare inhoud en het rare resultaat van de prediking. Paulus maakte het Evangelie bekend door de prediking. Het woord 'preken' heeft vaak een negatieve klank. De luisteraar moet geïnteresseerd zijn. Hij moet ook een zekere voorkennis hebben en in godsdienstige vragen geïnteresseerd zijn. Verder moet de predikant een zekere bekwaamheid hebben om niet al te veel in herhaling te vallen. Er kan dus nogal wat fout gaan en vaak gebeurt dat ook. De passie van ds. Heikoop is de prediking. De gemeente Harmelen verliest in ds. Heikoop dan ook een geliefd prediker.

Na de zegen werd ds. Heikoop toegesproken door mw. M. Meijer-Speijer van de christelijke basisschool De Fontein in verband met de samenwerking Kerk en School. Namens de kerkenraad sprak de voorzitter van de kerkenraad, ouderling J.H. van Lindenberg. Hij liet de gemeente ds. Heikoop ten slotte staande toezingen Psalm 134:3 in de oude berijming.

Ds. Heikoop diende de hervormde gemeente van Harmelen sinds 3 maart 2013. Daarvoor stond hij bijna negentien jaar in 's-Graveland. Hij vertrekt naar de hervormde gemeente van Loosdrecht, waar hij DV op zondag 30 oktober intrede doet.

CIS start samenwerking met Schechter Instituut in Jeruzalem

Het Centrum voor Israëlstudies (CIS) werkt vanaf dit najaar officieel samen met het Schechter Instituut in Jeruzalem. Dat heeft het CIS vorige week gemeld. Het Schechter Instituut is een 'gerenommeerde Joodse onderwijsinstelling' in Jeruzalem, gelieerd

aan het conservatieve Jodendom. Het instituut verzorgt een brede reeks opleidingen, waaronder een opleiding tot rabbijn. De eerste cursus start op 1 november. Van 16.00 tot 17.30 uur (Nederlandse tijd) geeft de prominente rabbijn dr. Vernon Kurz aan de hand van bronmateriaal een introductie over hoe in rabbijnse literatuur bijbelteksten worden uitgelegd. De cursus bestaat uit vijf contactmomenten van anderhalf uur.

'Onder christenen is een groeiende belangstelling voor de wijze waarop het Joodse volk omgaat met de Schrift', licht Joan Bonhof, directeur van het CIS, toe. 'Dat is ingegeven door een groeiend besef dat ook het Nieuwe Testament een volop Joods boek is. Kennis van het Jodendom en de Joodse wijze van Schriftuitleg in de eerste eeuw zal helpen om Jezus en Zijn eerste volgelingen beter te verstaan. Door de samenwerking wordt het voor Nederlandse predikanten en theologen mogelijk om digitaal cursussen te volgen aan een Joodse onderwijsinstelling in Jeruzalem.' Zelf heeft Bonhof enkele cursussen gevolgd. 'De meerwaarde van deze cursus is dat dr. Vernon Kurtz specialist is in het Jodendom van de eerste eeuw, de vormen de eeuw van het Nieuwe Testament. Over de theologie en praxis van bekende en funderende rabbijnen (Hillel, Yochanan Ben Zakkai) kan hij ons uitgebreid bijpraten. Ook van de Joodse *midrashim*, die Paulus ook toepast in het Nieuwe Testament, weet hij veel. Hij heeft zowel aan Joodse als christelijke theologische universiteiten gestudeerd in de Verenigde Staten, zodat hij bij uitstek geschikt is om ook de brug te slaan. Kortom, hij kan ons kennis bijbrengen van de Joodse wereld van de eerste eeuw, die ons helpt bij het verstaan van de Joodse achtergrond en dus van het Nieuwe Testament zelf.'

GZB zoekt nieuwe zendingswerkers

De GZB is dringend op zoek naar nieuwe zendingswerkers voor vacatures in onder andere Albanië, Mozambique en Costa Rica. Meer dan 23.000 mensen in de achterban van de GZB hebben een oproep ontvangen om serieus na te denken over de vraag: 'Wilt u, wil jij van betekenis zijn in Gods wereldwijde kerk? Is een uitzending via de GZB iets voor jou?'

De jonge kerk in Albanië vraagt de GZB om de hulp van een enthousiaste jeugdwerker: 'Help ons bij het jeugdwerk; wij hebben daar nauwelijks ervaring mee.' Sinds de kerk in Mozambique niet meer ondergronds hoeft te opereren, zijn er veel nieuwe gemeenten gesticht op het platteland, maar nauwelijks in de grote steden. Samen met deze partnerkerken voelt de GZB zich geroepen om het Evangelie te delen, aan jongeren en ouderen, op het platteland en in steden. Zendingswerkers kunnen met hun expertise daarin een rol van betekenis spelen. Er zijn

niet alleen vacatures voor predikanten en evangelisten, maar ook voor artsen, jeugdwerkers, marketeers, ondernemers etc. Een overzicht van de vacatures staat op gzb.nl/vacatures.

Voor mensen die interesse hebben, organiseert de GZB op zaterdagmorgen 19 november op het GZB-kantoor in Driebergen de meeting 'Zend mij'. Sijmen den Hartog, zendingswerker in Thailand, vertelt over de mooie, maar ook de uitdagende kanten van het leven in het buitenland. Ook is er meer te horen over de werkwijze en de vacatures van de GZB en er is ruimte voor vragen. Meer info en aanmelden via gzb.nl/zendmij.

Schreeuw om Leven maakt gemeenteschets over abortus en onbedoelde zwangerschap

Stichting Schreeuw om Leven heeft een gemeenteschets uitgebracht over ongeboren leven, onbedoelde zwangerschap en abortus.



Hiermee wil de stichting het gesprek over deze thema's binnen de kerk stimuleren. Ze roept kerkelijke gemeenten op de gemeenteschets, die handvatten voor een dergelijk gesprek

biedt, te benutten tijdens de Week van het Leven (van 5 tot en met 12 november). Er zijn verwerkingen ontwikkeld voor de diverse geledingen van de kerk. Het werkboek opent met een preekschets over Psalm 139. Verder bevat de schets bijbelvertellingen en verwerkingen voor mannen- en vrouwenverenigingen, catechisatie, JV, jeugdclubs tot en met de jongste kinderen van de gemeente. Vragen die aan de orde komen, gaan over onze omgang als christenen met het ongeboren leven. Waar staan we eigenlijk voor en waarom vinden we dat zo belangrijk? Wat zegt de Bijbel? Hoe nemen wij persoonlijk, maar ook als kerk, onze positie in te midden van een wereld die ook wat betreft deze thema's steeds verder polariseert? En dichter bij huis: wat als het ineens de eigen gemeente treft? Hoe gaan we er dan mee om?

Arthur Alderliesten, directeur van Schreeuw om Leven: 'De gemeenteschets helpt om te bespreken hoe je enerzijds het kwaad afwijst, maar ook hoe je er als gemeente kunt zijn voor vrouwen rond een onbedoelde zwangerschap of na een abortus. De kerk als veilige haven is geen optie, maar een goddelijke opdracht tot barmhartigheid.' Het werkboek kan worden gedownload op de site van Schreeuw om Leven, maar ook kosteloos worden aangevraagd via schreeuwomleven.nl/gemeenteschets.



Jouw jeugdwerk-ervaring en kennis delen met andere gemeenten?

Ga aan de slag voor de HGJB!

De HGJB zoekt een
Gemeenteadviseur / Lid directieteam
 32 uur

Als gemeenteadviseur ondersteun en begeleid je gemeenten in korte en langdurige beleidstrajecten rondom jeugdwerk in de kerk. Als directielid geef je mede leiding aan de organisatie.

 **bekijk de volledige vacature op hgjb.nl/vacatures**

Prins Bernhardlaan 1 | Biltoven | 030-2285402



Help mij theologie studeren!

De studiezin is groot. Materialen en geld ontbreken.



Doneer nu

NL65 RABO 0301 9573 63 o.v.v. 'Najaarsactie'

De SEZ steunt theologische scholen in Cuba en Spanje door (financiële) steun aan docenten en door het schenken van studieboeken en hulpmiddelen zoals printers.

www.sez.st/najaarsactie



'Hogeschool en basisschool leiden mij sámen op tot een goede leraar'

Pieter-Paul van der Slikke, student Pabo

Studeren met betekenis

Bezoek onze online open dag 7 november

Pabo **Pedagogiek** **Ad-pep**

Lerarenopleiding voortgezet onderwijs **Masters**

driestar-hogeschool.nl

Driestar hogeschool
 Driestar educatief